

Steunpunt Gelijkekansenbeleid
Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt
2009

ISBN 978-90-77271-47-6

Wettelijk Depot: D/2008/3680/04

NUR 763

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder vooraf-gaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Prepress: Mona Nonneman
Coördinatie prepress: François Levrau
Algemene coördinatie: Nico Steegmans

Druk- en bindwerk: Drukkerij Wilda

De Vlaamse integratiekaart Deel I: Conclusies en beleidsaanbevelingen

Kris Vancluysen
Maarten Van Craen
Miet Lamberts
Ann Morissens
Fernando Pauwels
Leen Sannen
Johan Ackaert

*Steunpunt Gelijkekansenbeleid –Universiteit Antwerpen - Universiteit Hasselt –
HIVA K.U.Leuven*

Inhoudsopgave deel I

Voorwoord	1
Algemene inleiding.....	3
Naar een Vlaamse integratiemonitor: samenvatting	7
Leen Sannen, Miet Lamberts, An Morissens en Fernando Pauwels	
1. Inleiding.....	9
2. Methodologische beschouwingen	11
2.1. Monitoren?.....	11
2.2. Integratie monitoren: weten we wat we meten?	12
2.3. Selectie van indicatoren: niet neutraal	13
3. Bevindingen	15
3.1. Onderwijs	15
3.1.1 Internationaal	15
3.1.2 In Vlaanderen	16
3.1.3 Enkele bevindingen	17
3.2. Arbeid en Inkomen.....	19
3.2.1 Internationaal	19
3.2.2 In Vlaanderen	20
3.2.3 Enkele bevindingen	22
3.3. Huisvesting	23
3.3.1 Internationaal	23
3.3.2 Beschikbare gegevens op verschillende niveaus	24
3.3.3 Enkele bevindingen	25
3.4. Gezondheid.....	26
3.4.1 Internationaal	26
3.4.2 Beschikbare gegevens op verschillende niveaus	27
3.4.3 Enkele bevindingen	28
3.5. Conclusie.....	29
3.5.1 De opdeling autochtoon/allochtoon.....	29
3.5.2 Vaststellen van de te meten dimensies	30
3.5.3 Naar een Vlaamse integratiemonitor.....	30

Samenvatting van de Survey Integratie	33
Kris Vancluysen, Maarten Van Craen & Johan Ackaert	
4. Onderzoeksproces	35
5. Sociaal kapitaal	37
6. Waardeoriëntaties.....	39
7. Wederzijdse beeldvorming	43
8. Discriminatiegevoelens	45
9. Beleidsaanbevelingen.....	53
Bibliografie.....	60

Voorwoord

Van bij het begin van deze legislatuur heb ik moeten vaststellen dat er in Vlaanderen een schrijnend tekort is aan systematische cijferreeksen over de relatieve positie van mensen van vreemde herkomst in Vlaanderen. Op het werkveld blijkt steeds opnieuw dat we te weinig weten over wie (nog) geen gelijke startkansen heeft. De gegevens over arbeidsmarkt, over wonen, over onderwijs zijn niet of slechts gebrekkig aanwezig als het over gelijke kansen gaat. Nochtans is dit broodnodig als voeding en feedback voor het beleid. Ook gegevens over discriminatie ontbreken te vaak.

Via het steunpunt Gelijkekansenbeleid heb ik de kans gezien om hier structureel iets aan te doen. De universiteiten van Antwerpen en Hasselt, met het Hoger Instituut voor de Arbeid in onderaanneming, hebben hier op relatief korte termijn al heel wat opgeleverd. Deze publicatie is daar het eerste belangrijke resultaat van, en dat resultaat mag gezien worden.

Maar het werk is, en dat mag zeker niet als een verwijt aan de onderzoekers gezien worden, niet af.

Vooreerst bieden de aangeboorde bestanden en de afgenomen enquêtegegevens nog een schat aan mogelijkheden voor bijkomend onderzoek. Ik ben dan ook blij dat andere publicaties zullen volgen.

Ten tweede, en dat is minstens zo belangrijk, kan en mag dit geen eindpunt zijn. Dergelijk onderzoek wordt, nog veel zinvoller wanneer het longitudinaal is, wanneer we de relatieve positie van mensen met verschillende kenmerken niet als een statisch, maar precies als een dynamisch gegeven beschouwen. De beleidsrelevantie wordt, vanzelfsprekend, ook veel groter wanneer evoluties duidelijk worden. Op dat moment bieden de resultaten van de integratiemonitor en de integratiesurvey materiaal om mede het beleid te evalueren en eventueel bij te sturen.

Dit laatste is nu net één van de belangrijkste, zonet de belangrijkste reden geweest om dit onderzoek te bestellen en te financieren.

Ik hoop dan ook van ganser harte dat dit onderzoek opvolging zal krijgen, ook binnen het beleid van een volgende Vlaamse Regering.

De Vlaamse minister van Inburgering, Stedenbeleid, Wonen en Binnenlands bestuur

Algemene inleiding

Bij de ontwikkeling van het meerjarenplan dat aan de basis ligt van de werkzaamheden van het huidige Steunpunt Gelijkekansenbeleid is gekozen om de Vlaamse overheid zoveel mogelijk relevante informatie aan te reiken waarop gesteund kan worden bij de voorbereiding en -bepaling van het integratiebeleid. Op vraag van Vlaams minister van Inburgering Marino Keulen krijgt dit vorm in een instrumentarium dat het beleid toelaat om op regelmatige tijdstippen een stand van zaken te maken van het samenleven van autochtone en allochtone inwoners in Vlaanderen. De tot dusver ontwikkelde Vlaamse Integratiekaart bestaat uit twee complementaire onderdelen: de Integratiemonitor en de *Survey Integratie*. De samenvattingen van de belangrijkste bevindingen en aanbevelingen opgenomen in deze bundel zijn daar het eerste resultaat van. Het gegeven dat de lezer nu enkel wordt geconfronteerd met een momentopname levert een eerste aanbeveling op: investeer in middelen om op termijn evoluties in het integratieproces te registreren door de Integratiemonitor te continueren en houdingen van alle betrokkenen in het debat blijvend te meten.

De verschillende deelnemende auteurs zijn zich bewust van de waardegevoeligheid van deze onderneming. Maatschappelijke verhoudingen in cijfers vatten is nu eenmaal geen 'vrijblijvende' academische oefening. Hoewel in de beleidsontwikkeling en het actueel managementdenken het credo 'diversiteit' thans toonaangevend lijkt te zijn, heeft de samenleving vaak zeer veel moeite met het kwantitatief duiden van deze diversiteit. Groepen mensen kwantitatief vergelijken leidt dan, zo luidt de redenering vaak, tot het benadrukken en soms het (clichématig) handhaven van verschillen tussen mensen. "Moeten we niet meer zoeken naar wat mensen verbindt dan wat hen verdeelt?" is een opmerking waarmee onderzoekers dan ook zeer frequent worden geconfronteerd. Op zich is dit genre opmerkingen niet triviaal. In wezen vloeien ze voort uit tal van uiteenlopende en vaak tegenstrijdige interpretaties die aan het concept integratie worden gekoppeld. Daarom probeert de tweede bijdrage van deze bundel dan ook om enige ordening aan te brengen in de spraakverwarring rond dit concept. Ze benadert integratie als één van de mogelijke strategieën om met etnisch-culturele verschillen om te gaan en nieuwe vormen van sociale cohesie te creëren.

Het derde onderdeel biedt een eerste aanzet voor de ontwikkeling van de Vlaamse Integratiemonitor. Dit instrument wordt ontworpen om, op regelmatige tijdstippen, steunende op diverse bronnen en databanken, de structurele positie van verschillende etnisch-culturele minderheden in kaart te brengen. In het bijzonder wordt ingezoomd op de positie van diverse etnisch-culturele groepen op het gebied van onderwijs, arbeid & inkomen, huisvesting en gezondheid. Het

is de lange termijnambitie van de Integratiemonitor om veranderingen in de wederzijdse plaatsbepalingen te onderscheiden wat dan ook mogelijkheden biedt om beleidseffecten in te schatten. Deze (eerste) editie reikt vooreerst een overzicht aan van de indicatoren die in het buitenland worden gebruikt om integratie binnen de diverse aangehaalde domeinen te vatten en fungeert als opstap voor de ontwikkeling van een Vlaams instrument. Daarnaast inventariseert dit rapport de momenteel beschikbare gegevens in Vlaanderen. In de derde plaats volgen aanbevelingen om in de toekomst dit monitorinstrument te verfijnen. Tot slot wordt stilgestaan bij de nood aan gegevensverzameling over hoe diverse instituten een bijdrage leveren tot maatschappelijk integratie.

Daar waar de focus in het derde deel ligt op het afbakenen van de positie die verschillende etnisch-culturele groepen in diverse maatschappelijke sectoren innemen, verschuift de klemtoon in de vierde reeks opstellen naar de wijze waarop de verschillende groepen het sociaal-culturele integratieproces ervaren. Hier komt dan ook de Survey Integratie (uitgevoerd in Antwerpen, Genk en Gent) aan bod. Deze staat eerst stil bij variaties in het potentieel van het aanwezige sociaal kapitaal onder zowel autochtone inwoners als onder inwoners van Marokkaanse en Turkse afkomst en leert dat in het debat tal van misverstanden leven omtrent de betekenis van het sociaal kapitaal opgebouwd in de 'eigen' gemeenschap voor het samenleven van verschillende etnisch-culturele groepen. De bijdragen over variaties in waardepatronen en beeldvorming leveren een analoge boodschap op: zowel tussen als binnen de verschillende etnisch-culturele groepen registreerden de onderzoekers ter zake heel wat variatie. Gevoelens van (individueel of collectief) discriminatie is de vierde thematiek die aan bod komt. Centrale vraag hier is deze naar de bronnen van discriminatie en de factoren die gevoelens van ongelijke behandeling in de hand werken. Discriminatiegevoelens komen tot slot ook (als een ondermijnend element) aan bod in de analyse van de factoren die het vertrouwen van verschillende etnisch-culturele groepen in de overheid stellen, verklaren.

De verschillende bijdragen in deze rapportering openen de ogen voor heel wat variatie en diversiteit tussen en binnen verschillende groepen. Allicht zal het continueren van deze onderzoeksinstrumenten ook wijzen op evenveel verscheidenheid en dynamiek in tijd.

Johan Ackaert

**Naar een Vlaamse integratiemonitor:
samenvatting**

**Leen Sannen, Miet Lamberts, An Morissens en
Fernando Pauwels**

1. Inleiding

Het doel van de integratiemonitor is het ontwikkelen van een indicatorenset die toelaat om de situatie van allochtonen in kaart te brengen binnen een aantal domeinen en deze te monitoren doorheen de tijd. Deze deelpublicatie biedt een eerste aanzet voor een Vlaamse integratiemonitor. Ze dient als dusdanig ook beschouwd te worden als een noodzakelijke voorstudie om in 2011 te komen tot een definitief instrument dat moet toelaten om op een wetenschappelijk verantwoorde wijze de integratie van allochtonen in Vlaanderen longitudinaal op te volgen.

Momenteel is het te vroeg om een sluitende set indicatoren en een tot in de puntjes uitgewerkt monitoringsysteem naar voor te schuiven. Deze publicatie geeft een eerste voorzet op basis van buitenlandse voorbeelden en biedt een inventarisatie en bespreking van beschikbaar materiaal. In deze publicatie hebben we aandacht besteed aan vijf belangrijke domeinen van integratie, nl. onderwijs, arbeid en inkomen, huisvesting en gezondheid. Vooraleer we de vaststellingen per domein bespreken, geven we een aantal belangrijke methodologische beschouwingen weer, die het fundament van deze voorstudie vormen.

2. Methodologische beschouwingen

2.1. Monitoren?

Monitoren betekent het verzamelen van informatie in de context van het beleid en het beheer, over geselecteerde aspecten of factoren (De Peuter e.a.; 2007). Monitoren als proces gebeurt op een systematische manier en is doorlopend, aan de hand van periodieke metingen of registraties. Het levert beschrijvende informatie op die toelaat om de werkelijkheid op te volgen en veranderingen in kaart te brengen. Monitoring veronderstelt m.a.w. het opmaken van tijdreeksen. Ook vergelijking en benchmarking met andere regio's of andere doelgroepen behoort tot de mogelijkheden.

Indicatoren zijn de kwantitatieve of kwalitatieve basisbestanddelen van een monitoringsysteem (De Peuter e.a.; 2007). Indicatoren zijn echter steeds gebonden aan een bepaalde visie. De keuze voor een indicatorenset is niet neutraal maar hangt samen met de beleidskeuzes die gemaakt worden. De beleidsmakers beslissen samen met experts welke indicatoren het meest relevant zijn om nu en in de toekomst integratie te gaan monitoren. Het is daarom belangrijk aan te stippen dat de indicatoren die in deze studie worden voorgesteld enerzijds gebaseerd zijn op internationale voorbeelden en vergelijkingen en anderzijds continu getoetst dienen te worden aan de verdere conceptuele invulling (en operationalisering hiervan) van integratie op Vlaams niveau.

Aangezien beleidsplanning en prestatiemeting steeds meer aandacht opeisen, is het voor de Vlaamse overheid belangrijk over een set van kengetallen te beschikken waarmee ze haar strategische en operationele doelstellingen kan aftoetsen aan de realiteit. De grote kracht van indicatoren is dat ze in een oogopslag relevante informatie kunnen weergeven. Maar die kracht is tegelijk een zwakte: een indicator kan immers ook een verkeerde indruk geven. Indicatoren vormen geen wondermiddel. De werkelijkheid is te complex om volledig door een reeks indicatoren in beeld te worden gebracht. Toch kunnen ze belangrijke signalen doorgeven aan de overheid en aan de verschillende stakeholders.

Indicatoren laten toe om integratie te vergelijken in de tijd en eventueel in de ruimte (tussen regio's, met andere landen). Dergelijk monitoringsysteem is dynamisch en inherent aan het monitoringsysteem is dat het voortdurend bijgesteld moet kunnen worden. Indicatoren veranderen immers naarmate de visie en de focus van de beleidsmakers evolueert.

2.2. Integratie monitoren: weten we wat we meten?

In eerste instantie hebben we een aantal domeinen geselecteerd die we in de internationale literatuur tevens terugvinden (zie ook de weergave van de literatuurstudie in Deel 2). Op basis van indicatorensets en domeinafbakeringen die in het buitenland gebruikt worden, hebben we een inventaris gemaakt van internationaal gebruikte indicatoren. Daarbij kijken we telkens naar drie types indicatoren: indicatoren die iets vertellen over de huidige situatie, indicatoren die iets vertellen over het institutionele niveau en indicatoren die iets vertellen over het gestelde gedrag.

Vervolgens hebben we een status questionis opgesteld van gegevens die beschikbaar zijn op Vlaams niveau. We hebben in de mate van het mogelijke de verschillende bronnen bij elkaar gebracht en de eerste gegevens gebundeld. Het betreft zowel informatie op basis van administratieve bronnen als op basis van (periodieke) survey's of peilingen. Sommige gegevens zijn verouderd, andere werden slechts eenmalig bevraagd. We hebben een brede waaier aan bronnenmateriaal opgesteld, waarvan de kwaliteit onderling sterk verschilt. Bepaalde bronnen bevatten slechts randinformatie over de groep van allochtonen terwijl ander bronnenmateriaal een duidelijke focus heeft op deze groep. Sommige (de meeste) indicatoren vertellen enkel iets over vreemdelingen en Belgen (verdeling naar nationaliteit), andere indicatoren maken ook een indeling naar Belgen van allochtone herkomst mogelijk. Bij de verdere uitwerking zal bepaald worden welke indicatoren en gegevens nodig zijn en zal advies geformuleerd worden om de kwaliteit en bruikbaarheid ervan te verhogen.

De keuze om bepaalde indicatoren mee op te nemen, wordt niet inhoudelijk met beleidsargumenten beargumenteerd door de onderzoekers. Op Vlaams niveau wordt de belangrijke beleidsdiscussie over wat het monitoren van integratie dient te omvatten, nog verder gevoerd (o.a. op basis van deze voorstudie): welke domeinen willen we in Vlaanderen mee in kaart brengen en welke indicatoren zijn voor Vlaanderen de meest aangewezen. Nemen we het voorbeeld van gezondheidszorg. We hebben ervoor geopteerd om dit domein in de voorstudie te exploreren, omdat het in ruime mate behandeld wordt in verschillende buitenlandse indicatorensets. Het is echter minder duidelijk in welke richting bepaalde gezondheidsindicatoren geïnterpreteerd moeten worden in het kader van integratie. In welke mate zeggen indicatoren over de gezondheidsbeleving van allochtonen iets over hun mate van integratie? De interpretatie van zulke basale indicatoren rond integratie blijkt niet evident.

2.3. Selectie van indicatoren: niet neutraal

Het opstellen van een indicatorenlijst gebeurt dus niet in een ideologisch vacuüm. Het antwoord op de vraag welke indicatoren gehanteerd kunnen worden om integratie nu en in de toekomst te monitoren, is niet ideologische neutraal. Over bepaalde indicatoren bestaat weinig beleidsdiscussie (bv. de werkloosheidsgraad) terwijl andere indicatoren minder vanzelfsprekend zijn (bv. eigenaarschap van woningen). Het is aan de beleidsmakers om samen met experts uit te klaren welke indicatoren het meest relevant zijn om integratie te gaan monitoren.

"Over de vraag wat de relevante maatschappelijke sectoren zijn waar migranten zich moeten positioneren, bestaat in de literatuur een grote mate van eensgezindheid, maar het antwoord is in feite een beleidskeuze. (...) Een definitieve lijst van indicatoren is dan ook niet te geven; een dergelijke lijst hangt af van de gewenste mate van detaillering en van beleidsprioriteiten. (...) Naast inhoudelijke overwegingen zal niet zelden de beschikbaarheid van een bepaald gegeven doorslaggevend zijn om het als indicator toe te passen." (van Rijn, Zorlu, Bijl & Bakker, 2004: 14)

Ook wordt de selectie van indicatoren deels ingegeven door beschikbare data(bronnen). De opzet van dit rapport bestaat er in om, op basis van internationale voorbeelden, aangevuld met input van experts op de verschillende deelthema's, een aanzet te doen met betrekking tot de selectie van indicatoren. Dit rapport biedt een eerste inventarisatie van beschikbare data. Deze eerste inventarisatie leert ons veel over de wenselijkheid en haalbaarheid van verder op te nemen indicatoren en over de verdere stappen die nog dienen ondernomen te worden om een kwaliteitsvolle indicatorenset te kunnen aanbieden.

Bij de keuze van indicatoren is het van belang dat niet alleen aandacht wordt besteed aan de vraag op welke terreinen de participatie van allochtonen stagneert, maar ook – en vooral – aan de vraag waar integratie goed verloopt en waarom. Om die reden kiezen wij zowel voor indicatoren die op stagnatie of afname van integratie kunnen wijzen (risico-indicatoren) als voor indicatoren die wijzen op een verkleining van de sociale verschillen tussen autochtonen en allochtonen op de verschillende terreinen (kansindicatoren).

We besteden aandacht aan de institutionele invalshoek van integratie (de zogenaamde 'systemic integration'). Het betreft hier een (vrij nieuwe) invalshoek, waarbij wordt nagegaan op welke manier op een institutioneel niveau een bijdrage geleverd kan worden tot de integratie van allochtonen. Tot op welke hoogte zijn publieke instellingen 'opengesteld' voor allochtonen? In welke mate kunnen allochtonen terecht binnen bv. de gezondheidszorg? We zijn van mening dat deze invalshoek enerzijds onmisbaar is met het oog op

integratie. Het betreft hier immers een proces in twee richtingen (een 'two-way-process'), waarbij de verantwoordelijkheid niet alleen gelegd wordt op het individu, maar tevens op de 'ontvangende' samenleving. Anderzijds is het via de weg van de instituties dat de overheid concrete tools in handen heeft om mee het verschil te maken (bv. door gerichte acties te nemen om discriminatie t.a.v. allochtone huurders tegen te gaan).

Het instrument in wording zal voornamelijk indicatoren omvatten die op basis van bestaande administratieve bronnen kunnen gegenereerd worden. Daarnaast zal ook informatie uit secundair bronnenmateriaal mee onder de loep genomen worden. Bij de verdere uitwerking van de monitor wordt nagegaan welke hiaten en eventuele verdere mogelijkheden in het bronnenmateriaal aanwezig zijn.

3. Bevindingen

3.1. Onderwijs

3.1.1 Internationaal

In eerste instantie hebben we een oplijsting gemaakt van internationale indicatoren. Heel wat Europese landen, maar ook een aantal steden (o.a. Rotterdam, Dordrecht, Nijmegen en Berlijn) hebben de voorbije jaren een integratiemonitor ontwikkeld. De opgelijste indicatoren zijn heterogeen en verschillen ook van land tot land. Zowel de definitie van integratie, de domeinen die door het beleid gezien worden als belangrijk voor integratie en de beschikbaarheid en volledigheid van data hebben immers een invloed op de keuze van de indicatoren. Er zullen hier dan ook belangrijke verschillen zijn tussen landen onderling of zelfs tussen regio's. Niet alle landen en regio's leggen immers dezelfde klemtonen.

Wat de indicatoren betreft, hebben we op een internationaal niveau de volgende indicatoren teruggevonden:

- Situationeel:
 - participatie aan het onderwijs door allochtonen: instroom
 - doorstroom en uitstroom gedurende de schoolloopbaan
 - talenkennis
 - scholingsgraad
- Institutioneel:
 - maatregelen om de scholen aan te passen aan de noden van allochtone leerlingen
- Gedrag:
 - studieoriëntatie

We stellen vast dat het niet altijd mogelijk is om de internationale indicatoren te repliceren op Vlaams niveau omwille van de al dan niet beschikbaarheid van gegevens. Daarnaast hebben we ook steeds gekeken of het in Vlaanderen beschikbare materiaal, het samenstellen van nog andere indicatoren die ons iets kunnen vertellen over deze dimensie, toelaat.

3.1.2 In Vlaanderen

Een belangrijke gegevensbron om de aanwezigheid en participatie van allochtone leerlingen doorheen het Vlaamse onderwijssysteem in kaart te brengen, zijn de gegevens van het Departement Onderwijs. Het Departement Onderwijs verzamelt jaarlijks gegevens voor de volledige Vlaamse schoolbevolking.

Er wordt door het Departement Onderwijs een onderscheid gemaakt tussen leerlingen van Belgische nationaliteit en leerlingen van vreemde nationaliteit. Dit brengt ons meteen bij een belangrijk hiaat van deze data, nl. enkel het gebruik van het criterium nationaliteit om een onderscheid te maken tussen autochtonen en allochtonen. Heel wat leerlingen van vreemde herkomst zijn in België geboren en hebben de Belgische nationaliteit. Het gebruik van het criterium nationaliteit heeft als gevolg dat deze leerlingen verdwijnen in de groep leerlingen met Belgische nationaliteit en dus niet als allochtoon geïdentificeerd kunnen worden in de onderwijsstatistieken. Toch kunnen factoren die samenhangen met het hebben van een andere etnische herkomst (zoals het hebben van een andere thuistaal, andere culturele gebruiken, ...) een invloed hebben op o.a. de participatie, schoolprestaties of studieoriëntatie. Wanneer deze leerlingen echter verdwijnen in de groep leerlingen met Belgische nationaliteit kan hun situatie niet meer afzonderlijk in kaart gebracht worden. We verwachten eveneens dat ze het resultaat voor Belgische leerlingen vertekenen.

Het gebruik van het criterium nationaliteit in de onderwijsstatistieken van het Departement Onderwijs heeft dus ook gevolgen voor de interpretatie van de indicatoren. Het aanwenden van bijkomende criteria (bv. thuistaal, land van herkomst/nationaliteit ouders, land van herkomst grootouders) kan positief bijdragen tot het wegwerken van deze hiaten en tot het krijgen van een correcter beeld van de onderwijspositie van allochtone leerlingen. In het kader van het Gelijke Onderwijskansenbeleid (GOK) wordt meer gedetailleerde informatie opgevraagd bij de scholen (thuistaal van de leerling, opleidingsniveau van de moeder, leeft het gezin van een vervangingsinkomen, ontvangt de leerling een studietoelage, enz.). Deze gegevens bieden mogelijkheden om allochtone leerlingen te definiëren aan de hand van andere criteria dan het criterium nationaliteit, en vormen mogelijk een interessante aanvullende gegevensbron voor de integratiemonitor.

Omdat de meeste administratieve data die door het Departement Onderwijs ter beschikking wordt gesteld, enkel rekening houden met het criterium nationaliteit vullen we deze data aan met gegevens afkomstig uit survey's. In deze survey's wordt in heel wat gevallen een bredere operationalisering gehanteerd van het

concept allochtoon en wordt er bijgevolg niet enkel met nationaliteit maar ook met andere criteria rekening gehouden. Een nadeel van deze survey's is echter dat ze niet jaarlijks of slechts éénmalig worden afgenomen en dat het aantal observaties voor allochtonen soms klein is. Niettegenstaande deze beperkingen blijven survey's een complementaire bron van informatie t.a.v. administratieve data.

3.1.3 Enkele bevindingen

De gegevens van het Departement Onderwijs laten enkel toe een onderscheid te maken o.b.v. nationaliteit. Concreet betekent dit dat, zoals hierboven beschreven, in de groep autochtonen ook de groep leerlingen zit die ouders hebben die niet in België geboren zijn, maar die zelf wel in België geboren zijn en ook de Belgische nationaliteit hebben van bij geboorte. Deze leerlingen hebben in veel gevallen wel een andere etnische achtergrond, spreken een andere thuistaal dan Nederlands en deze factoren hebben mogelijk een invloed op hun schoolprestaties. Bij de leerlingen met vreemde nationaliteit zitten zowel leerlingen die reeds lange tijd in België verblijven als ook een groep leerlingen met vreemde nationaliteit die enkel tijdelijk in België verblijven. Beide groepen zullen o.b.v. het criterium nationaliteit tot de groep allochtonen gerekend worden, net zoals ook vreemdelingen met EU-nationaliteit (vb. Nederlanders). Het belangrijkste gevolg van het gebruik van het criterium nationaliteit is dat door het hanteren ervan grotere verschillen mogelijk verhoud worden. Het is dan ook raadzaam om dit in het achterhoofd te houden wanneer men de resultaten interpreteert.

Uit de onderwijsparticipatiefoto die we konden maken op basis van de administratieve onderwijsgegevens blijkt dat leerlingen met een vreemde nationaliteit lichtjes oververtegenwoordigd zijn in het buitengewoon lager en secundair onderwijs en dat ze vaker dan leerlingen met Belgische nationaliteit schoolse achterstand hebben opgelopen doorheen hun schoolloopbaan. Deze achterstand is gemiddeld ook groter. We zien echter wel dat de cijfers een positieve trend vertonen en dat de kloof met de Belgische leerlingen afneemt. Dit kan echter ook het gevolg zijn van het toenemend aantal leerlingen met een andere etnische achtergrond in de groep leerlingen met Belgische nationaliteit waardoor de resultaten voor deze groep achteruitgaan of door een andere samenstelling van de groep niet-Belgen.

Als aanvulling op de administratieve gegevens hebben we ook gegevens uit survey's gebruikt. De surveygegevens geven een meer gedetailleerd beeld waaruit we kunnen vaststellen dat er binnen de groep allochtonen belangrijke verschillen zijn, net als tussen allochtone jongens en meisjes.

Deze gegevens bevestigen dat allochtone leerlingen een achterstandspositie hebben in het Vlaamse onderwijs. Deze achterstand start reeds in het kleuteronderwijs. Allochtone kleuters starten later met het kleuteronderwijs en hebben vaker dan autochtone kleuters reeds een schoolse achterstand opgelopen nog voor ze aan het leerplichtonderwijs beginnen. Deze achterstand wordt niet goedge maakt in het lager en secundair onderwijs. Allochtone leerlingen volgen in het secundair onderwijs vaker dan autochtone leerlingen minder prestigieuze en theoretische studierichtingen, en we vinden hen ook vaker terug in de B-stroom en het beroepsonderwijs.

De instroom van allochtonen naar het hoger onderwijs is beperkter, maar wanneer allochtone leerlingen hogere studies aanvatten doen ze dit vaker op universitair niveau dan op hogeschoolniveau. De slaagkansen in het eerste jaar verschillen ook tussen allochtonen onderling. Allochtonen met een Noord-Afrikaanse of Turkse achtergrond hebben lagere slaagkansen dan allochtonen die een andere regio van herkomst hebben. Vrouwelijke allochtonen scoren ook beter dan hun mannelijke collega's (dit patroon vinden we ook terug bij autochtonen). Uit de resultaten van de PISA-enquête blijkt dat allochtone tweede generatieleerlingen zwakker presteren dan hun autochtone collega's en eerste generatieallochtonen.

Ondanks de ingezette democratisering van het onderwijs en het gevoerde gelijkheidskansenonderwijsbeleid (GOK) blijft er nog steeds een enorme kloof bestaan tussen de prestaties van kinderen uit kansarme gezinnen en kinderen uit niet-kansarme gezinnen. Hetzelfde geldt voor allochtone en autochtone leerlingen (Hirtt, et al. 2007, Groenez, et al, 2003, Opdenakker en Hermans, 2006). Het lijkt er dan ook sterk op dat het Vlaams onderwijs nog een lange weg af te leggen heeft wanneer het gaat over gelijke onderwijskansen.

De beschikbare gegevens op Vlaams niveau laten toe om indicatoren rond de participatie en prestaties van allochtone leerlingen in het Vlaams onderwijs op te stellen. Het beschikbaar stellen van administratieve gegevens die toelaten om allochtone leerlingen te definiëren op basis van andere criteria dan nationaliteit zou positief bijdragen tot een betere kennis van hun onderwijspositie en wat er aan de basis ligt van de geobserveerde verschillen.

Ook in de internationale en lokale integratiemonitors nemen indicatoren rond participatie en prestaties in het onderwijs een belangrijke plaats in. Indicatoren over talenkennis van allochtone leerlingen, het aandeel leerkrachten van vreemde origine of de maatregelen die genomen zijn om beter om te gaan met de diversiteit ten gevolge van migratie binnen het Vlaamse onderwijs, zijn echter moeilijker in te vullen. Hierin ligt een belangrijke uitdaging voor de toekomst.

3.2. Arbeid en Inkomen

3.2.1 Internationaal

In landen en steden waar reeds een integratiemonitor geïmplementeerd werd, worden de domeinen inkomen en arbeidsmarkt vaak samen behandeld. Beide domeinen bepalen in grote mate de socio-economische positie van zowel autochtonen als allochtonen. Het hoeft geen betoog dat het hebben van werk en het krijgen van kansen op de arbeidsmarkt, een belangrijk gegeven is binnen het integratieproces van allochtonen. Zelfredzaamheid en het actief kunnen participeren aan de maatschappij, starten immers met het hebben van inkomen en het kunnen beschikken over financiële middelen (economisch kapitaal). Een belangrijke bron van inkomen is werk. Het hebben van duurzaam, kwaliteitsvol en stabiel werk betekent zekerheid van inkomen, onafhankelijkheid van sociale zekerheidsinstanties en het kunnen beschikken over ruimte om actief aan andere domeinen van de maatschappij te kunnen participeren. Naast de financiële aspecten, biedt het verrichten van arbeid ook een belangrijke bron van zelfrespect, eigenwaarde en zinvolle invulling in het leven van velen.

Binnen het domein arbeid stellen we vast dat internationale vergelijkbaarheid (door het hanteren van gelijkaardige indicatoren) veel makkelijker is dan binnen andere domeinen. Opvolging en monitoring van alles wat er gebeurt op de arbeidsmarkt, is voor alle Europese landen een prioriteit en opgelegd. Volgende indicatoren werden op basis van internationale literatuur opgesteld:

- Situationele indicatoren arbeid en inkomen:
 - activiteitsgraad/socio-economische positie
 - werkzaamheidsgraad
 - werkloosheid en werkloosheidsgraad
 - kwaliteit van de arbeid
 - zelfstandig ondernemerschap
 - inkomenspositie allochtonen/autochtonen (laag-midden-hoog)
 - percentage huishoudens op sociaal minimumniveau
 - percentage huishoudens dat zich gedurende 4 jaar op sociaal minimumniveau bevindt
 - percentage huishoudens met laag inkomen
 - subjectieve beoordeling van de inkomenssituatie
 - bezit van consumptiegoederen
 - uitkeringsafhankelijkheid

- uitkeringen en sociale zekerheid
- Institutionele indicatoren:
 - discriminatie op de arbeidsmarkt
 - activering, opleiding en toeleiding
 - stimulerend/imponerend beleid
- Gedragsindicatoren:
 - zoekgedrag van werkzoekenden
 - houding t.o.v. arbeid

Wat inkomen betreft, blijkt uit de oplistings van internationale indicatoren dat er niet enkel aandacht is voor de objectieve inkomenssituatie van de allochtone bevolking, maar dat er ook gepeild wordt naar de beleving van de inkomenssituatie en hoe men verwacht dat deze zal evolueren. Dit is het geval in de monitors van Dordrecht en Nijmegen. In deze steden werd n.a.v. de implementatie van de monitor ook een enquête bij allochtonen ingevoerd. Het voordeel van dit soort enquêtes is dat men die thema's die men relevant vindt, ook expliciet kan gaan bevragen bij de doelgroep. Meteen kan men er ook voor zorgen dat men een voldoende grote steekproef heeft. Indien men afhankelijk is van secundaire bronnen zoals bestaande survey's, is de kans groot dat het aantal observaties voor allochtonen te klein wordt. Door een eigen enquête op te stellen omzeilt men dit probleem.

We zien ook dat het beroep doen op uitkeringen door allochtonen heel wat aandacht krijgt. Het beroep doen op uitkeringen is ook gekoppeld aan de arbeidsmarktpositie van allochtonen. Wanneer ze het moeilijk hebben om een plaats te verwerven op de arbeidsmarkt, is de kans groot dat ze een beroep moeten doen op uitkeringen.

3.2.2 In Vlaanderen

Voor het Vlaamse beleidsdomein Werk vormt de tewerkstelling van kansengroepen, en in het bijzonder van allochtonen, een prioriteit. De situatie van allochtonen op de arbeidsmarkt wordt dan ook op de voet gevolgd. We beschikken dus, in tegenstelling tot andere domeinen die in dit rapport besproken worden, over kwalitatief sterke, recente indicatoren en tijdreeksen die gestructureerd opgevolgd worden. Belangrijkste bronnen voor arbeidsmarktgegevens zijn: NIS/ADSEI-EAK, datawarehouse arbeidsmarkt KSZ, VDAB,

Toch stellen we nog enkele hiaten vast in de beschikbare statistieken. Deze hiaten zijn echter voornamelijk terug te brengen tot het feit dat het moeilijk is om Belgen van allochtone herkomst in de statistieken te onderscheiden; nog steeds primeert het onderscheid naar nationaliteit. De meeste beschikbare indicatoren hebben dan ook betrekking op het onderscheid tussen verschillende nationaliteitsgroepen.

Werkloosheids- en werkzaamheidsgraden worden berekend op basis van de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK) (NIS-ADSEI). Deze bron vertoont echter beperkingen wat de nationaliteitsvariabele betreft. Niet alleen ontbreekt een aanduiding van herkomst maar bovendien kunnen we slechts 5 nationaliteitsgroepen onderscheiden (autochtonen, nieuwe Belgen, EU-burgers, Turken en Marokkanen en overige niet-EU-burgers).

Voor meer gedetailleerde informatie over arbeid en tewerkstelling, dient beroep gedaan te worden op administratieve gegevens en meer bepaald op de databestanden van de sociale zekerheid (datawarehouse arbeidsmarkt, een koppeling van verschillende administratieve databanken bij de Kruispuntbank Sociale Zekerheid). Doch ook deze bron bevat enkel een indicatie van allochtonen op basis van nationaliteit.

Onderzoek heeft aangetoond dat niet zozeer de nationaliteit maar wel andere factoren gerelateerd aan vreemde herkomst (uiterlijk, vreemde naam, taalbeheersing, culturele verschillen,...) mee de positie op de arbeidsmarkt verklaren. Daarom is het van groot belang om de monitoring op de arbeidsmarkt niet enkel te beperken tot het opvolgen van nationaliteitsverschillen en de nationaliteitskloof, maar ook om monitoring op basis van vreemde herkomst (ongeacht de nationaliteit) op termijn te kunnen ontwikkelen. Immers, de Belgische nationaliteitswetgeving zorgt er voor dat het aandeel Belgen van vreemde herkomst gestaag toeneemt. Het opvolgen van de positie van deze groep blijft een uitdaging.

Inzake werkloosheid kunnen we wel beschikken over gegevens op basis van herkomst (VDAB-gegevens). Andere administratieve databanken laten deze opvolging (nog) niet toe.

De meeste indicatoren m.b.t. het inkomen die in dit rapport weergegeven worden, zijn berekend op het niveau van België. De EU-SILC (zie verder) biedt de mogelijkheid om de oefening te maken voor Vlaanderen, maar indien we op dat niveau ook nog willen inzoomen op de situatie van specifieke groepen allochtonen, krijgen we te maken met een klein aantal observaties, wat de betrouwbaarheid van de resultaten niet ten goede komt.

3.2.3 Enkele bevindingen

Het beeld dat geschetst wordt door de besproken indicatoren over de positie van allochtonen op de arbeidsmarkt, is niet rooskleurig.

De cijfers geven aan dat vreemdelingen, en dan vooral de vrouwen, zich vaker helemaal niet aanbieden op de arbeidsmarkt. De *activiteitsgraad* was het laagst bij Turkse en Marokkaanse vrouwen.

De *werkloosheidscijfers* tonen aan dat, indien niet-Belgen zich aanbieden op de arbeidsmarkt, zij een hogere kans hebben om geen job te vinden dan Belgen. De situatie is het meest dramatisch voor de groep van niet-EU-burgers: meer dan één op vijf van de personen die zich aanbieden op de arbeidsmarkt, vindt geen job (t.o.v. 4% van de Belgen). De gegevens tonen tevens aan dat Maghrebijnen en Turken, en andere niet-EU-burgers minder profiteren van de gunstige tendens op de arbeidsmarkt in de periode 2007-2008; bij beide groepen blijft de daling onder 2% terwijl globaal genomen het aantal niet-werkende werklozen daalde met 6,7%. Het aantal allochtone ondernemers neemt relatief wel sterker toe dan het aantal Belgische zelfstandigen.

Indien personen met een vreemde nationaliteit een *job* vinden, hebben ze –en zeker niet-EU-burgers- een grotere kans om in meer precaire jobs en sectoren terecht te komen dan Belgen en EU-burgers. Genaturaliseerden lijken het iets beter te doen dan hun niet-Belgische collega's, maar de kloof blijft groot tussen Belgen en personen van vreemde herkomst. Acties werden ondernomen om institutionele drempels weg te nemen door een oververtegenwoordiging van kansengroepen in de trajectwerking te voorzien, door het stimuleren van werkgevers om te werken aan een diversiteitsbeleid, door het inbouwen van een diversiteitstoets binnen het globale beleid, door het versterken van de antidiscriminatiewetgeving,...

Wat inkomen betreft, werd aan de hand van een aantal indicatoren de inkomenssituatie van autochtonen en allochtonen in kaart gebracht. Net zoals voor de andere domeinen, stelden we ook voor het domein inkomen belangrijke verschillen vast tussen autochtonen en allochtonen. Vooral allochtonen van niet-westerse herkomst, Turken en Marokkanen bevinden zich in een precaire financiële situatie die beduidend slechter is dan die van autochtonen. Ook Italianen scoren slechter dan Belgen, maar hebben het financieel beter, vergeleken met Turken en Marokkanen.

3.3. Huisvesting

3.3.1 Internationaal

Op basis van de bestaande internationale literatuur en de input van het expertenseminarie rond de integratiemonitor hebben we een oplisting gemaakt van indicatoren rond huisvesting. Deze lijst van indicatoren valt uiteen in drie verschillende reeksen.

Een eerste reeks indicatoren in de internationale literatuur peilt naar de feitelijke woonsituatie van de allochtonen, vreemdelingen of migranten. In welke mate zijn ze eigenaar van het pand waar ze wonen? Gaat het om een sociale woning of een woning op de private markt? Hoe is het gesteld met de woningkwaliteit en de woonsituatie? Gaat het om een standaardwoning? Hoe zit het met de woonomgeving en de voorzieningen in de buurt? Hoe is de etnisch-culturele samenstelling van de buurt waarin ze wonen? ...

Een tweede reeks indicatoren peilt naar wat we in de inleiding van dit rapport 'systemic integration' hebben genoemd. In welke mate zijn de 'instituties' toegankelijk voor de allochtone bevolking? Hoe zit het met de toegankelijkheid van sociale huisvesting voor allochtonen? Kunnen allochtonen gebruik maken van financiële bijstand? ...

Een derde reeks indicatoren heeft te maken met het effectieve gedrag van allochtonen. In welke mate maken ze effectief gebruik van verbeteringspremies? Verschilt hun verhuisgedrag van dat van autochtone Belgen? ...

De indicatoren met betrekking op de huisvestingssituatie zijn:

- eigenaarschap
- sociale woning of woning op de private markt
- oordeel woonkwaliteit
- oordeel woonsituatie
- standaard woning
- oordeel woonomgeving
- oordeel voorzieningen in de buurt
- segregatie van woonbuurten/etnisch-culturele samenstelling van woonbuurten
- suburbanisatie
- sociale samenhang
- leefsituatie

- thuisloosheid

De internationale institutionele indicatoren zijn:

- toegankelijkheid (sociale) huisvesting
- financiële bijstand

De opgelijste gedragsvariabelen zijn:

- gebruik maken van verbeteringspremies
- veelvuldig verhuizen

3.3.2 Beschikbare gegevens op verschillende niveaus

Over wonen en huisvesting zijn slechts verouderde, beperkte en fragmentarische gegevens beschikbaar in Vlaanderen. De meeste van de indicatoren vinden we wel terug in de Woonsurvey 2005. In het kader van deze survey werden 5 216 gevalideerde interviews gerealiseerd (d.i. een respons van 67%). Vermits de interviews enkel in het Nederlands of Frans waren opgesteld, betekent dit dat er wellicht een ondervertegenwoordiging is van de allochtone groepen. Hierbij dient rekening gehouden te worden bij de interpretatie en de representativiteit van de resultaten. Mogelijk is de situatie van allochtonen en vreemdelingen op de huisvestingsmarkt nog minder rooskleurig dan wat uit de resultaten van de survey blijkt.

Op Europees niveau is er de European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU SILC). Dit is een Europese survey, door België uitgevoerd door de FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie. De bedoeling van de survey is Europees vergelijkbare data te verkrijgen over armoede en sociale exclusie. De vragenlijst besteedt veel aandacht aan wonen in een ruime betekenis. Een eerste bevraging werd georganiseerd in 2003. Ze had mede tot doel de enquête te optimaliseren. De eerste resultaten van de enquête 2004 zijn reeds beschikbaar, maar bevatten (nog) geen huisvestingsgegevens. Vanaf 2005 wordt elk jaar een andere inhoudelijke module uitgewerkt, waarbij elke module om de 4 jaar (of minder) aan bod zal komen. Eén van deze modules betreft specifiek wonen. Vanaf 2004 is ook gestart met een 4-jarig panel. Dit laat toe gezinnen gedurende 4 jaar te volgen, wat bijkomende mogelijkheden biedt voor het bestuderen van transitie tijdens de wooncarrière. Een nadeel van de SILC is de relatief lage respons (47%). Er wordt naar gestreefd bij toekomstige bevestigingen de respons te verhogen." (Winters S. e.a., 2008: 7) Interessante indicatoren zijn de voorzieningen in het huis, problemen in huis, problemen in de buurt, eigenaarschap, huurder of onderhuurder, comfort. Het is echter

onduidelijk in welke mate de allochtone populatie in deze bevraging af te zonderen is.

Voorts zijn er op een EU-niveau nog de Nationale Actieplannen Sociale Inclusie (NAPIncl) die een aantal huisvestingsindicatoren vastlegt. De lijst met voorgestelde indicatoren is interessant, maar biedt geen direct aanknopingspunt met datamateriaal om de groep van de allochtonen afzonderlijk te kunnen bekijken.

Ten slotte is er nog de publicatie "Housing Statistics in the EU". De publicatie is in principe jaarlijks en wordt verzorgd door telkens een andere EU-lidstaat. De laatste versie is deze van 2004 (National Board of Housing, Building and Planning Sweden – Ministry for Regional Development of the Czech Republic, 2005). De datareeksen betreffen de meest recent beschikbare cijfers voor elke lidstaat. Naast deze algemene publicatie zijn er ook een reeks aanbevelingen voor het opstellen van statistieken en indicatoren, meestal opgesteld door Eurostat. Deze geven concrete kengetallen en definities die gebruikt kunnen worden (bv. European Commission, 2004)." (Winters S. e.a., 2008: 7)

Op nationaal niveau beschikken we over (oude) gegevens op basis van de PSBH-databank (Panelstudie van Belgische huishoudens). Deze panelstudie werd in 1992 opgestart en in 2003 afgrond. Ieder jaar werden 4 439 huishoudens ondervraagd over een aantal items, waaronder huisvesting. De interessante variabelen die bevroegd zijn i.v.m. huisvesting, zijn eigenaarschap en de evaluatie van levensomstandigheden. Deze databank bevat ook een vraag naar de nationaliteit van de respondent, wat betekent dat een opdeling naar Belgen, EU-burgers en niet-EU-burgers in principe mogelijk is voor deze huisvestingsvariabelen.

Daarnaast zijn er nog een aantal studies die indicatoren opstellen voor de woningmarkt, zoals de stadsmonitor of de leefbaarheidsmonitoren. Tevens loopt er momenteel een haalbaarheidsstudie voor het opstellen van een Vlaamse ruimtemonitor binnen het Steunpunt Ruimte en Wonen (Winters, S. e.a., 2008:8). Voor al deze databanken is het echter onduidelijk in welke mate allochtonen of vreemdelingen als aparte deelgroep af te zonderen valt.

3.3.3 Enkele bevindingen

De belangrijkste vaststelling is dat de gegevens waarover we kunnen beschikken erg versnipperd en verouderd zijn.

Deze gegevens tonen aan dat niet-EU-burgers, en vooral Turken en Marokkaanse huishoudens, vaker huren en minder vaak eigenaar zijn van een woning en dat zij in de minder goede huur- en koopsegmenten op de

woningmarkt vertoeven (zowel als huurder als eigenaar). Hun woonkwaliteit ligt lager (minder wooncomfort, oudere woningen, mindere kwaliteit), zij wonen in kleinere woningen, zijn meer geneigd om te verhuizen, zij wonen vaker in buurten waar meer niet-EU-burgers wonen, etc.

De vraag kan gesteld worden of het al dan niet eigenaar zijn van een woning iets zegt over integratie. Zo bestaat er ook het fenomeen 'noodkoop' waarbij personen (vaak allochtonen) 'gedwongen' worden een woning aan te kopen, omdat ze niet welkom zijn op de huurmarkt (cf. discriminatie). Hierdoor komen ze echter vaak in de minst goede huizen terecht.

Vooraf blijkt dat slechts een kleine minderheid van de personen die zelf een huis bouwen, niet-Belg is. Indien 'het hebben van een baksteen in de maag' en het zelf bouwen van een huis als een indicator van integratie zou beschouwd worden, hebben niet-Belgen nog een lange weg af te leggen. Dit voorbeeld toont aan hoe moeilijk deze indicatoren te interpreteren vallen. In welke richting gaat het 'geïntegreerd' zijn in relatie tot deze indicator? In de richting van het bezitten van een huis of niet ?

3.4. Gezondheid

3.4.1 Internationaal

Op basis van de internationale literatuur maken we een onderscheid tussen een viertal reeksen van indicatoren. Een eerste reeks indicatoren beschrijft de feitelijke gezondheidsstatus. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de gezondheidsbeleving en het hebben van aandoeningen en belemmeringen. Een tweede reeks variabelen heeft te maken met de institutionele toegang tot gezondheidszorg. Hierbij wordt o.a. gekeken naar de interculturalisatie van zorg- en welzijnsinstellingen, ouderenzorg voor allochtonen en de uitbouw van een sociaal netwerk. Een derde reeks variabelen heeft te maken met het zorggebruik of de uitval uit de zorg (gedragsindicatoren). Een laatste reeks variabelen kijkt naar de gezondheidssituatie op de werkvloer.

De indicatoren rond gezondheid(sbeleving) die we terugvinden in de internationale literatuur zijn:

- ervaren gezondheid
- beoordeling gezondheid
- persoonlijk welbevinden
- langdurige ziekten, aandoeningen en handicaps
- mate van belemmeringen door die aandoening

- onder- en overgewicht
- rookgedrag
- vervangingsinkomen uit mutualiteit
- ziekteverzuim
- mortaliteits- en morbiditeitsgraad
- kindersterfte
- gezondheidsrisico's voor allochtonen

We vinden drie institutionele indicatoren terug in de internationale literatuur:

- interculturalisatie van zorg- en welzijnsinstellingen
- ouderenzorg voor allochtonen
- sociaal netwerk en gezondheid

In de literatuur vinden we een viertal indicatoren terug rond gedrag:

- aantal contacten met de huisarts
- gebruik van medicijnen
- inenting bij kinderen
- sportbeoefening bij allochtonen

Rond gezondheid op de werkvloer vinden we twee indicatoren terug in de literatuur:

- ongevallen op de werkvloer
- gezondheids- en veiligheidsmaatregelen op de werkvloer

3.4.2 Beschikbare gegevens op verschillende niveaus

De belangrijkste bron van informatie over gezondheid en gezondheidszorg bij allochtonen (naar nationaliteit) in Vlaanderen (en Brussel) zijn de nationale gezondheidsenquêtes (HIS), tot nog toe afgenomen in 1997, 2001 en 2004. (Levecque e.a., 2006: 18).

Op een federaal niveau is bij het Rijksregister, de sociale zekerheidsinstellingen, volksgezondheid, epidemiologie en specifieke registraties informatie beschikbaar. Bij de Gemeenschappen en Gewesten kan gekeken worden naar gegevens uit de burgerlijke stand, morbiditeitsregisters en zorgregisters.

Daarnaast bevat de PSBH-databank ook een aantal indicatoren voor gezondheidsstatus. Op Europees niveau is er de EU-Silc bevraging. Deze bevat gegevens omtrent gezondheidsuitgaven en een reeks vragen rond de individuele gezondheidstoestand.

3.4.3 Enkele bevindingen

We stellen vast dat in een aantal internationale integratiemonitors gezondheid opgenomen wordt als indicator van integratie. In dit hoofdstuk hebben we de belangrijkste indicatoren die worden aangehaald op een rijtje gezet. Toch willen we de kritische vraag stellen of en in welke mate de gezondheid van allochtonen kan gerelateerd worden aan de mate van integratie. M.a.w. zijn gezondheidsindicatoren wel goede integratie-indicatoren? Dit is een vraag die in samenspraak met de beleidsmakers moet besproken worden, omdat er geen klaar en eenduidig antwoord op bestaat. Sommige auteurs stellen van wel, anderen stellen van niet.

Indien we kijken naar het beschikbare cijfermateriaal, vormen de nationale gezondheidsenquêtes de belangrijkste bron van informatie. Uit het cijfermateriaal blijkt dat Belgen meer geconfronteerd worden met fysieke beperkingen en aandoeningen dan niet-Belgen. Welkampen ook Turken en Marokkanen vaker met een redelijk slechte tot zeer slechte algemene gezondheid. Voor de levensstijl-risico's vinden we weinig tot geen verschillen tussen de verschillende nationaliteitsgroepen. Wel blijkt dat niet-EU-moeders vaker geconfronteerd worden met infantiele sterfte en foeto-infantiele sterfte dan Belgische moeders. Ook valt op dat niet-EU-burgers minder vaak geneesmiddelen gebruiken dan Belgen en EU-burgers.

Wat psychisch onwelbevinden en angstgevoelens betreft, vinden we geen grote verschillen tussen de Belgen, EU-burgers en de niet-EU-burgers. Wel voelen voornamelijk Turken en Marokkanen zich vaker depressief.

Wat de toegankelijkheid van de zorginstellingen betreft, blijkt dat allochtonen vaak niet voldoende toegang hebben. We moeten een onderscheid maken tussen drempels waar elk van de onderzochte doelgroepen mee te maken heeft en groepsspecifieke drempels. Bij de algemene drempels gaat het onder meer om de onoverzichtelijkheid van het aanbod, de afstand tot de voorzieningen, de onbekendheid van de diensten, wantrouwen in hulp- en dienstverleners en de kostprijs. De doelgroepspecifieke drempels voor allochtonen, vluchtelingen en mensen zonder wettige verblijfsdocumenten zijn onder meer een gebrek aan kennis van het Nederlands, niet vertrouwd zijn met de 'Westerse' manier van hulpverlening en het niet voorbereid zijn van hulpverleners op deze groepen en de culturele verschillen. Bij mensen zonder wettige verblijfsdocumenten komt daar nog bij dat zij formeel geen toegang hebben tot bepaalde vormen van hulp- en dienstverlening.

Tevens toont het cijfermateriaal aan dat voor niet-EU-burgers de kosten van de gezondheidszorg een belangrijke drempel vormen.

3.5. Conclusie

3.5.1 De opdeling autochtoon/allochtoon

Op basis van de beschikbare data is het vaak erg moeilijk om het onderscheid te maken tussen autochtonen en allochtonen. Vaak is enkel de nationaliteit als variabele beschikbaar, wat betekent dat de genaturaliseerde persoon of Belgen van vreemde herkomst, als autochtoon wordt geclassificeerd. De eerste bevindingen van een reconstructie van de nationaliteit van de ouders van een Belgisch persoon op basis van de historiek van het Rijksregister, leren dat deze methode slechts een zeer partiëel beeld kan geven van de classificatie 'autochtoon'/'allochtoon' die ze beoogde.

Maar zelfs als we zouden kunnen beschikken over gegevens die toelaten om de vreemde herkomst van verschillende groepen na te gaan en als variabele mee op te nemen, is het van belang om bewust te zijn van de grote verscheidenheid binnen de groepen 'allochtonen' en 'autochtonen'. De zoektocht naar de beste classificatie gaat uit van het *a priori* dat 'integratie' betekent dat er convergentie tussen de twee groepen dient te zijn. Maar in beide gevallen blijft deze gedachte stoelen op de idee dat men op basis van de ideale classificatie 'autochtoon'/'allochtoon' homogene groepen definieert, die men aan de hand van kengetallen kan beschrijven.

Een belangrijke les uit de ervaringen bijeengebracht in dit rapport is dat er niet zoiets is als een classificatie in de groep 'allochtonen'/'autochtonen'. Als sociale wetenschappers kunnen we bepaalde groepen binnen een maatschappij afzonderen. Het is belangrijk om er blijven van uit te gaan dat elke groep is samengesteld uit een set van heterogene individuen en dat het er op aan komt methoden te ontwikkelen die de heterogeniteit van deze groep in kaart brengt. Het is m.a.w. belangrijk om niet enkel de groep van allochtonen met de groep van autochtonen te vergelijken of met de gehele samenleving, maar om ook binnen de groep van allochtonen subgroepen te identificeren die verder gaan als het louter etnische toebehoren of de nationaliteit. Het is m.a.w. belangrijk om ook rekening te houden met de interne heterogeniteit van groepen.

3.5.2 Vaststellen van de te meten dimensies

In het rapport werden een vijftal hoofddimensies besproken: onderwijs, arbeidsmarktsituatie en inkomen, huisvesting en, ten slotte, gezondheidszorg. Met name bij de exploratie van metingen op de laatste dimensie werd dikwijls bemerkt dat het niet zo duidelijk is in hoeverre deze dimensie dient opgenomen te worden. Het probleem kan als volgt worden samengevat: men kan er niet vanuit gaan dat iedereen dezelfde gezondheidszorg dient te hebben. De benodigde gezondheidszorg hangt immers af van iemands gezondheidstoestand. Er dient derhalve alleszins gecorrigeerd voor de gezondheidstoestand van een persoon. Maar deze laatste hangt op zijn beurt af van zowel de toegang tot de gezondheidszorg, als van het gedrag van een individu. Er dient derhalve niet enkel vastgesteld te worden in welke dimensie men meet, maar ook hoe men deze meet. Welke elementen zijn m.a.w. factoren die men irrelevant acht voor 'integratie' en welke factoren wil men opnemen. Het is belangrijk om aandacht te hebben voor de keuzes van de dimensies en tevens voor de manier waarop men deze dimensies meet.

3.5.3 Naar een Vlaamse integratiemonitor

Verdere analyse en discussie op basis van deze voorstudie en de bevindingen, zal toelaten om advies te formuleren over de verdere uitbouw van een Vlaamse integratiemonitor, over de wenselijkheid en haalbaarheid van de te verzamelen gegevens, over de kwaliteit en periodiciteit ervan, dit alles rekening houdend met het dynamisch karakter van een monitoringsysteem. Afstemming met de verschillende beleidsdomeinen (welzijn, werk, onderwijs, huisvesting) zal daarbij één van de aandachtspunten zijn

Samenvatting van de Survey Integratie
Kris Vancluysen, Maarten Van Craen
& Johan Ackaert

4. Onderzoeksproces

De *Survey Intégratie* is een face-to-face bevraging van Marokkaanse allochtonen, Turkse allochtonen en een vergelijkingsgroep autochtonen. We kozen voor allochtonen van Marokkaanse of Turkse afkomst omdat deze gemeenschappen in België de twee grootste allochtone groepen vormen van buiten de Europese Unie. Gebaseerd op de nationaliteit bij geboorte, woonden er op 1 januari 2006 in België 249.623 mensen met een Marokkaanse achtergrond en 141.570 mensen met een Turkse achtergrond.¹ Bovendien behoren de Marokkanen en de Turken, naast de Nederlanders en de Polen, in Vlaanderen tot de belangrijkste nieuwkomersgroepen.² De Marokkaanse en Turkse gemeenschap zijn bovendien interessant voor onderzoek omwille van hun gemeenschappelijke geschiedenis van arbeidsmigratie in de jaren zestig en zeventig, gevolgd door familiehereniging.³ Omwille van de geografische spreiding van de steden in Vlaanderen en de sterke concentratie van allochtonen van Marokkaanse en Turkse afkomst kozen we voor Antwerpen, Genk en Gent als onderzoekslocaties.

De opzet van het onderzoek was om in Antwerpen, Genk en Gent door middel van een toevalssteekproef in totaal 1260 personen te selecteren. We kozen er doelbewust voor om per stad van iedere etnisch-culturele groep evenveel mensen te gaan bevragen. Op die manier zouden we per subcategorie over voldoende respondenten beschikken om de resultaten van de verschillende etnisch-culturele groepen met elkaar te kunnen vergelijken en het effect van de variabele 'stad' te kunnen nagaan. De eigenlijke steekproef – een dispropor-tionele gestratificeerde toevalssteekproef – bestond uit negen deelsteekproeven: per stad en voor iedere etnisch-culturele groep is een aparte steekproef getrokken binnen de leeftijdscategorie 18 tot 70 jaar.⁴

De veldwerkperiode liep van 4 maart 2008 (eerste interview) tot 22 juli 2008 (laatste interview) en heeft uiteindelijk 960 bruikbare face-to-face interviews

¹ Perrin, N. (2007). *Migrations internationales et populations issues de l'immigration en Belgique: un aperçu statistique*. Louvain-la-Neuve : GéDAP-UCL.

² Migratiesaldo Vlaams Gewest 2006, zie: Willems, P. (2008). *Migratiebewegingen in het Vlaamse Gewest in de periode 1997-2006*. SVR - Rapport (2008/2). Studiedienst van de Vlaamse Regering: Brussel.

³ Reniers, G. (1999). On the history and selectivity of Turkish and Moroccan migration to Belgium. *International Migration*, 37, pp. 679-713.

⁴ De criteria die de bevolkingsdiensten hanteerden om de etnisch-culturele achtergrond te bepalen, zijn de 'huidige nationaliteit' en de 'nationaliteit bij geboorte'. In Genk filterde de bevolkingsdienst bijkomend op de '(vroegere) nationaliteit van de ouders', het 'geboorteland' en werd voor de overige Turks of Marokkaans klinkende namen (ter controle) een manuele koppeling gemaakt met gegevens uit het Rijksregister. Deze bijkomende filtering was niet mogelijk in Antwerpen en Gent..

opgeleverd: 358 interviews met Turkse allochtonen, 260 interviews met Marokkaanse allochtonen en 342 interviews met autochtonen.⁵

Tabel 1: Aantal bruikbare enquêtes per stad en etnisch-culturele groep

	Turkse allochtonen	Marokkaanse allochtonen	Autochtonen	Totaal
Antwerpen	105	79	92	276
Genk	149	111	132	392
Gent	104	70	118	292
Totaal	358	260	342	960

De uitval van respondenten kan problemen opleveren bij het analyseren, als die uitval zich systematisch heeft voorgedaan bij bepaalde subcategorieën van de populatie. Daarom controleerden we per etnisch-culturele groep of de verdeling van de variabelen geslacht en leeftijd in ons databestand de verdeling in de bevolkingsbestanden benaderde. Voor de autochtonen vergeleken we ook de verdeling van het opleidingsniveau op basis van de socio-economische enquête van 2001. De vergelijking toonde aan dat we de autochtone dataset dienden te wegen naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Aan de Marokkaanse en Turkse allochtonen hebben we gewichten toegekend op basis van het geslacht. Omdat het een bewuste keuze was om per stad van iedere etnisch-culturele groep evenveel mensen te bevragen, hebben we ook voor stad gecorrigeerd.

De eerste rapportering van de *Survey Integratie* focust op twee subdimensies van sociaal-culturele integratie: sociaal kapitaal en waardeoriëntaties. Vervolgens bespreken we drie aspecten van sociale cohesie: wederzijdse beeldvorming, discriminatiegevoelens en vertrouwen (in de overheid). De resterende subdimensies van sociaal-culturele integratie en de andere aspecten van sociale cohesie zullen in toekomstige publicaties aan bod komen.

⁵ De steekproef van de autochtonen werd getrokken in wijken waar het percentage langdurig werklozen hoger ligt dan het stedelijke gemiddelde én waar het gemiddeld belastbaar inkomen kleiner is dan het stedelijke gemiddelde.

5. Sociaal kapitaal

In discussies over integratie wordt er vaak van uitgegaan dat de contacten die allochtonen in de eigen gemeenschap opbouwen het integratieproces vertragen, omdat ze ertoe zouden leiden dat allochtonen minder met autochtonen omgaan. Toch vonden we in eerder onderzoek in Genk en Houthalen-Helchteren geen bevestiging voor de bewering dat het ene het andere uitsluit of afremt. Integendeel, een diepgaande analyse van de vriendschapsrelaties en contacten tussen burens wees uit dat wie veel sociale contacten heeft in de eigen gemeenschap doorgaans ook veel contacten heeft in de autochtone gemeenschap.⁶ In dit hoofdstuk gingen we na of deze bevinding veralgemeend kan worden van de Limburgse situatie naar de Vlaamse situatie. Concreet zoomden we in op contacten tussen burens. Het onderzoek in Antwerpen, Gent en Genk bevestigt de resultaten van de studie in Genk en Houthalen-Helchteren: Marokkaanse en Turkse allochtonen die veel contact hebben met burens uit de eigen gemeenschap, hebben ook veel contact met autochtone burens.

Een andere belangrijke bevinding is dat allochtonen relatief weinig participeren in het verenigingsleven. Terwijl van de autochtone respondenten 40% lid is van een vereniging of club, is zowel van de Marokkaanse als van de Turkse allochtonen slechts 20% lid.

Tabel 2: Lid van één of meerdere verenigingen of clubs

	Autochtonen	Turkse allochtonen	Marokkaanse allochtonen	Totaal
Ja	39,8%	20,1%	20,5%	27,2%
Nee	60,2%	79,9%	79,5%	72,8%
Totaal	339	353	259	951
Chi ² : P = .000	100%	100%	100%	100%

Allochtone mannen participeren meer in het verenigingsleven dan allochtone vrouwen en 51 tot 70-jarigen zijn meer betrokken bij organisaties en clubs dan 18 tot 30-jarigen en 31 tot 50-jarigen. Als allochtonen lid worden, is dat in de meerderheid van de gevallen van een vereniging waar vooral mensen van de eigen gemeenschap komen.

Samenvattend kunnen we stellen dat allochtonen hun sociaal kapitaal eerder op een informele dan op een formele manier opbouwen. Dat bijna de helft van de

⁶ Van Craen, M., Vancluysen, K. & Ackaert, J. (2007). *Voorbij wij en zij? De sociaal-culturele afstand tussen autochtonen en allochtonen tegen de meetlat*. Brugge: Vanden Broele.

Turkse allochtonen dagelijks een babbeltje doet met buren uit de eigen gemeenschap, maakt duidelijk hoe belangrijk het buurtleven is voor het sociale weefsel.

6. Waardeoriëntaties

Wie het samenleven van autochtonen en allochtonen onderzoekt, kan niet heen om het thema 'waarden en normen'. Verschillen in waarden en normen hebben een grote invloed op het samenleven van autochtonen en allochtonen en de sociale cohesie. ROKEACH, SMITH & EVANS stellen bijvoorbeeld dat gemeenschappelijke opvattingen aan de basis liggen van groepsvorming en dat afwijkende opinies een belangrijk element vormen in het proces van negatieve stereotypering.⁷ AREND ODÉ toonde in Nederland de invloed van normen en waarden op structurele integratie aan door een verband vast te stellen tussen de mate waarin allochtonen zich de "westerse normen en waarden" hebben eigengemaakt en hun maatschappelijke positie.⁸ Naarmate allochtonen modernere opvattingen hebben, is het functieniveau van het beroep hoger en de kans op werkloosheid kleiner. Wellicht is er sprake van een wederzijdse beïnvloeding.

Hoe sterk verschillen de waardeoriëntaties van Marokkaanse allochtonen, Turkse allochtonen en autochtonen uit Antwerpen, Genk en Gent, welke verschillen bestaan er binnen de allochtone gemeenschappen en hoe kunnen we die verklaren? Dit waren de centrale onderzoeksvragen van het hoofdstuk over waardeoriëntaties. Om deze vragen te beantwoorden, namen we de opvattingen van autochtonen en allochtonen over sociaaleconomische kwesties, ethische discussiepunten, de vrijheid van meningsuiting en man-vrouwrollen onder de loep.

Wat de sociaaleconomische opiniedimensie betreft, situeren de drie etnisch-culturele gemeenschappen zich als groep aan de progressieve zijde. Turkse allochtonen lijken op sociaaleconomisch vlak wel iets conservatiever dan autochtonen. Tussen Marokkaanse allochtonen en autochtonen zijn de verschillen niet significant. Op ethisch vlak zijn de autochtonen als groep progressief en de allochtonen conservatief. Turkse en Marokkaanse allochtonen verschillen niet van mekaar in hun ethische opvattingen. Op het gebied van vrije meningsuiting verschillen de groepsposities binnen een gemeenschappelijk progressief standpunt. Autochtonen verdedigen de vrijheid van meningsuiting het sterkst, eerst gevolgd door de Marokkaanse allochtonen en dan door de Turkse allochtonen.

⁷ Rokeach, M., Smith, P.W. en Evans R.I. (1960). Two kinds of prejudice or one? In M. Rokeach (red.), *The open and closed mind. Investigations in the nature of belief and personality systems* (pp. 132-168). New York: Basis Books.

⁸ Odé, A. (2002). *Ethnic-cultural and socio-economic integration in the Netherlands. A comparative study of Mediterranean and Carribean minority groups*. Assen: Van Gorcum.

Tabel 3: Sociaaleconomische opiniedimensie en culturele subdimensies (van 1= progressief tot 5 = conservatief)

Sociaaleconomische opiniedimensie				
	Autochtonen	Turkse allochtonen	Marokkaanse allochtonen	Totaal
Gemiddelde schaalscore Anova: NS	2,18	2,34	2,24	2,25
Ethische opiniedimensie				
	Autochtonen	Turkse allochtonen	Marokkaanse allochtonen	Totaal
Gemiddelde schaalscore Anova: P = .000	1,79	3,93	4,04	3,14
Houding t.a.v. de vrijheid van meningsuiting				
	Autochtonen	Turkse allochtonen	Marokkaanse allochtonen	Totaal
Gemiddelde schaalscore Anova: P = .000	2,07	2,56	2,33	2,34

De allochtone groepsposities op de verschillende opiniedimensies maken duidelijk dat noch de hypothese van de arbeiderscultuur (die een combinatie veronderstelt van sociaaleconomische progressiviteit met cultureel conservatisme), noch de culturalistische hypothese (die een eenzijdig conservatief profiel vooropstelt) kan worden bevestigd.

Factoren die de opinie van allochtonen over sociaaleconomische kwesties beïnvloeden, zijn de subjectieve inschatting van de financiële situatie en het contact met burens van de eigen gemeenschap. Allochtonen die aangeven moeilijk rond te komen met hun inkomen en allochtonen die vaak een babbeltje doen met allochtone burens, nemen een progressiever standpunt in dan allochtonen die aangeven makkelijk rond te komen en allochtonen die zelden een babbeltje doen met allochtone burens. Er gaat ook verklaringskracht uit van subjectieve gevoelens van relatieve deprivatie. Naarmate allochtonen meer het gevoel hebben als groep te worden benadeeld ten opzichte van autochtonen, zijn ze grotere voorstanders van gelijkheid op sociaaleconomisch vlak. Wat de ethische opiniedimensie betreft, stelden we effecten vast van de stad waar de respondenten wonen (allochtone inwoners van Gent zijn ethisch progressiever

dan allochtone inwoners van Genk), het opleidingsniveau (hoe hoger, hoe progressiever), de consumptie van de eigen media (hoe vaker, hoe conservatiever) en de frequentie waarmee men bidt (hoe hoger, hoe conservatiever). Belangrijke determinanten van de opinie over de vrijheid van meningsuiting zijn het opleidingsniveau (hoe hoger, hoe conservatiever) en de stad (allochtone inwoners van Antwerpen en Gent zijn conservatiever dan allochtone inwoners van Genk).

Omwille van de klemtonen in het publieke debat breidden we de culturele opiniedimensie uit met de houding ten aanzien van man-vrouwrollen. De posities van autochtonen en allochtonen op deze subdimensie zijn overwegend modern, maar binnen dit gemeenschappelijke moderne standpunt zijn autochtonen moderner dan allochtonen (zie tabel 4). Turkse en Marokkaanse allochtonen verschillen niet van mekaar op het vlak van sekserolopvattingen.

Tabel 4: Houding t.a.v. man-vrouwrollen (schaal van 1 = modern tot 5 = traditioneel)

	Autochtonen	Turkse allochtonen	Marokkaanse allochtonen	Totaal
Gemiddelde schaalscore Anova: P = .000	1,54	2,07	2,18	1,91

Factoren die een invloed hebben op de houding van allochtonen ten aanzien van man-vrouwrollen zijn het geslacht, het opleidingsniveau, de mate waarin allochtonen de Nederlandstalige media consumeren en de bidfrequentie. Allochtone vrouwen, hoog opgeleide allochtonen, allochtonen die vaak de Nederlandstalige media consumeren en allochtonen die zelden bidden, hebben modernere rolopvattingen dan allochtone mannen, laag opgeleide allochtonen, allochtonen die nooit de Nederlandstalige media consumeren en allochtonen die vaak bidden.

Naast emancipatie, zoomden we ook in op een ander sleutelement van het moderniseringsproces, met name secularisering. We voerden een verkennende analyse uit met betrekking tot de houding ten aanzien van het dragen van de hoofddoek, een thema dat in het integratiedebat heel wat aandacht kreeg. De analyse toonde aan dat een grote meerderheid van de allochtonen voorstander is van het persoonlijke beslissingsrecht om een hoofddoek te dragen. Bij de autochtonen is er sprake van verdeeldheid. Marokkaanse allochtonen bepleiten feller de mogelijkheid om (op het werk en op school) een hoofddoek te kunnen dragen dan Turkse allochtonen. Toch is ook bijna drievierde van de Turkse allochtonen gekant tegen een hoofddoekenverbod. De verkennende analyse in

verband met de houding ten aanzien van het dragen van de hoofddoek toont aan dat in toekomstig onderzoek, naast emancipatie, ook andere aspecten verbonden aan het proces van modernisering (secularisering, individualisering en democratisering) de nodige aandacht verdienen.

7. Wederzijdse beeldvorming

De sociale cohesie in een samenleving krijgt in aanzienlijke mate vorm via het beeld dat groepen van elkaar ontwikkelen. Een negatieve perceptie drijft groepen immers uit elkaar: discriminatie, etnisch-culturele verkokering en onveiligheidsgevoelens kunnen er het gevolg van zijn. Een positieve beeldvorming stimuleert toenadering, wederzijds vertrouwen, overleg, samenwerking en solidariteit.

De voorbije jaren hebben er in Vlaanderen en de wereld een aantal gebeurtenissen plaatsgevonden die wijzen op ernstige spanningen tussen etnisch-culturele groepen en die mogelijk sporen hebben nagelaten in de wederzijdse beeldvorming. Denken we onder meer aan de moord op de Marokkaanse moslimleraar Mohammed Achrak, de rellen die nadien ontstonden, de dodelijke raid van Hans Van Themsche en de roofmoord' op Joe Van Holsbeeck. Net over de grens waren er de moorden op Fortuyn en Van Gogh. In New York, Madrid en Londen vonden aanslagen plaats die door de media op indringende wijze tot in onze huiskamers werden gebracht.

Maar ook andere factoren kunnen hun stempel drukken op de beeldvorming. Percepties worden mee beïnvloed door persoonlijke ervaringen en contacten, kleinere berichten in de media, verhalen van kennissen, politieke propaganda... . In dit hoofdstuk gingen we na tot welk beeld al deze prikkels leiden. Hoe denken autochtonen over Turkse en Marokkaanse allochtonen, en hoe denken allochtonen over autochtone Vlamingen?

De opmerkelijke conclusie die we kunnen trekken, is dat autochtonen een negatiever beeld hebben van Marokkaanse allochtonen dan van Turkse allochtonen, maar zelf door respondenten van Marokkaanse afkomst positiever gepercipieerd worden dan door respondenten van Turkse afkomst.

De negatievere beeldvorming in de autochtone gemeenschap over Marokkaanse allochtonen houdt wellicht verband met het grotere belang dat in de Marokkaanse gemeenschap gehecht wordt aan zichtbare islamitische symbolen (onder meer de hoofddoek) en de grotere aanwezigheid van Marokkaanse allochtonen in de berichtgeving over criminaliteit en overlast. Ook scholing zou een rol kunnen spelen. Meer Marokkaanse allochtonen dan Turkse allochtonen hebben helemaal geen onderwijs genoten. Het is niet denkbeeldig dat personen die nooit naar school gingen er een andere levensstijl en levenswijze op nahouden dan personen die wel scholing genoten hebben. Verder kunnen sociaal-culturele aspecten verbonden aan de job een invloed uitoefenen. Het percentage voltijds zelfstandigen is in de Turkse gemeenschap hoger dan in de Marokkaanse gemeenschap. Het is best mogelijk dat deze 'zichtbare jobs'

(bakkers, uitbaters van pitta- en kebabzaken, kruideniers, ...) de Turkse gemeenschap een positiever imago geven, omdat ze klantgerichtheid, dynamisme, ondernemingszin, verantwoordelijkheidszin, ... uitstralen.

Dat Marokkaanse allochtonen zelf positiever staan tegenover autochtonen dan Turkse allochtonen, heeft te maken met verschillen qua taalkennis en taalgebruik. Marokkaanse allochtonen hebben een positiever beeld van autochtonen omdat ze het Nederlands beter beheersen en vaker gebruiken. Kennis en gebruik van het Nederlands dragen bij tot de ontwikkeling van een sterkere Belgische identiteit en een positievere beeldvorming over autochtonen.

De beeldvorming van allochtonen over autochtonen wordt ook nog door andere factoren beïnvloed. Naarmate allochtonen jonger zijn en naarmate ze sterker het gevoel hebben niet aanvaard te worden, hebben ze een negatiever beeld. Ook een traditionele man-vrouwrolpvatting heeft een negatief effect op de beeldvorming. Contacten met autochtonen uit de buurt hebben over het algemeen een gunstige invloed. Naarmate allochtonen vaker een babbeltje doen met autochtone burens, hebben ze een positiever beeld van autochtone Vlamingen.

Taal en contact lijken dus de sleutels om aan de beeldvorming van allochtonen te werken. Naar autochtonen toe is er nood aan genuanceerde informatie over de islam. Door een aantal dramatische internationale gebeurtenissen zijn moslims (vooral zij die zichtbaar tonen dat ze moslim zijn) zeer kwetsbaar geworden voor negatieve vormen van stereotypering. De verstrengeling in de beeldvorming tussen 'islam' en 'extremisme/terrorisme' versterkt een al iets langer bestaande associatie (in de beeldvorming van sommige autochtonen) tussen bepaalde minderheidsgroepen en lokale criminaliteit of overlast. Het is dus belangrijk dat de media en andere informatieverstrekkingen genuanceerd communiceren om zo veralgemeningen tegen te gaan.

8. Discriminatiegevoelens

De zaak *Feryn*, de affaire *Eurolock*, een klacht over een Antwerps fitnesscentrum en voorvallen van discriminatie bij uitzendkantoren en dancings. Het zijn stuk voor stuk voorbeelden waaruit blijkt dat discriminatie van allochtonen in de samenleving aanwezig is en een luide weerklank krijgt in de publieke opinie. Maar niet alleen allochtonen worden met discriminatie geconfronteerd. Onze bevraging van enkele jaren geleden in Houthalen-Helchteren en Genk toonde aan dat ook autochtonen uit minder bemiddelde buurten regelmatig het gevoel hebben gediscrimineerd te worden.⁹ Bovendien hielden die ervaringen in belangrijke mate verband met het multiculturele samenleven.

De maatschappelijke kost van discriminatie valt niet te onderschatten. Discriminatie bedreigt niet alleen de sociale cohesie van multiculturele samenlevingen, maar heeft ook een enorme impact op de gemoedstoestand en de psychische gezondheid van individuen. Personen die discriminatie ervaren, hebben meer last van stress, angst, depressie, verlies van vertrouwen en gevoelens van machteloosheid.¹⁰ Het is dus belangrijk discriminatiegevoelens in kaart te brengen en na te gaan bij welke gemeenschappen en in welke omstandigheden ze het vaakst voorkomen. We focusten op de persoonlijke discriminatie-ervaringen en de perceptie van de manier waarop de hele etnisch-culturele groep wordt behandeld (gevoelens van collectieve discriminatie). Voor beide aspecten onderzochten we de verschillen tussen de gemeenschappen en gingen we op zoek naar verklarende factoren.

Een belangrijke conclusie is dat autochtonen het jaar vóór het interview minder discriminatie-ervaringen rapporteerden dan allochtonen. Marokkaanse allochtonen ervoeren het jaar voorafgaand aan de bevraging evenveel persoonlijke discriminatie als Turkse allochtonen. Ondanks dit gelijke aantal persoonlijke discriminatie-ervaringen, ervaren Marokkaanse allochtonen en Turkse allochtonen vaak in verschillende omstandigheden discriminatie.

⁹ Van Craen, M., Vancluysen, K. & Ackaert, J. (2007). *Voorbij wij en zij? De sociaal-culturele afstand tussen autochtonen en allochtonen tegen de meetlat*. Brugge: Vanden Broele.

¹⁰ Zie o.a.: Schulz, A.J. e.a. (2006). Discrimination, symptoms of depression, and self-rated health among African American Women in Detroit: Results from a Longitudinal Analysis. *American Journal of Public Health*, 96(7), pp. 1265-1270; Kelaher M. e.a. (2008). Discrimination and health in an English study. *Social Science & Medicine*, 66, pp. 1627-1636.

Tabel 5: Aantal keren dat men zich de voorbije twaalf maanden gediscrimineerd heeft gevoeld

	Autochtonen	Turkse allochtonen	Marokkaanse allochtonen	Totaal
Nooit	67,2%	56,3%	51,6%	59,0%
Eén keer	6,8%	8,8%	8,9%	8,1%
Enkele keren	12,1%	19,6%	19,9%	17,0%
Meerdere keren	6,5%	7,1%	9,8%	7,6%
Dikwijls	5,3%	5,7%	4,9%	5,3%
Zeer dikwijls	2,1%	2,6%	4,9%	3,0%
Totaal	338	352	246	935
Chi ² : P = .018	100%	100%	100%	100%

Bij het verwerken van de open vraag over de discriminatie-ervaringen die de respondenten hebben aangegrepen, groepeerden we de spontane antwoorden in een aantal categorieën (zie tabel 6) Situaties die Turkse allochtonen het meest vermelden, hebben te maken met werkrelaties en (het optreden van) de politie. Omstandigheden die Marokkaanse allochtonen het vaakst opnoemen, situeren zich op het domein van het openbaar vervoer en het zoeken van werk. In de ranking van de meest vermelde discriminatie-ervaringen van de autochtone respondenten staan situaties waarbij allochtonen in hun ogen 'voorrang' kregen van een derde partij bovenaan. Opvallend is bovendien dat quasi evenveel autochtonen als allochtonen een situatie vermelden die te maken heeft met (het optreden van) de politie.

Tabel 6: Ranking van de vijf meest vermelde confronterende discriminatie-ervaringen per etnisch-culturele groep

Autochtonen		Turkse allochtonen		Marokkaanse allochtonen	
"Voorrang allochtonen"	6,3%	Werkrelaties	5,8%	Openbaar vervoer	5,4%
Politieoptreden	4,0%	Politieoptreden	4,3%	Zoeken werk	4,8%
Zoeken werk	2,1%	Winkel/ restaurant/ café	4,1%	Politieoptreden	3,9%
Werkrelaties	1,8%	Houding mensen	3,5%	Houding mensen	3,5%
Winkel/ restaurant/ café	1,7%	Overheidsdienst	2,5%	Werkrelaties	3,2%
N	341	N	356	N	260

Een even groot aantal persoonlijke discriminatie-ervaringen weerspiegelt zich bij Turkse en Marokkaanse allochtonen niet in even sterke gevoelens van collectieve discriminatie. Van de tien opgesomde maatschappelijke actoren of instituties zijn er acht (stedelijke onderhoudsdiensten, de politie, bedrijven, collega's, huiseigenaars, winkeliers, dancinguitbaters en de media) waarvan Marokkaanse allochtonen meer dan Turkse allochtonen vinden dat ze de eigen etnisch-culturele groep benadelen ten opzichte van autochtonen. De maatschappelijke actoren die bij allochtonen het sterkst gevoelens van collectieve discriminatie opwekken zijn de media (67% van de Turkse en 85% van de Marokkaanse allochtonen voelen zich als groep ongelijk behandeld), dancinguitbaters (68% van de Turkse en 82% van de Marokkaanse allochtonen) en huiseigenaars (56% van de Turkse en 78% van de Marokkaanse allochtonen).

Niet alleen in de allochtone gemeenschappen leeft het gevoel dat de eigen etnisch-culturele groep wordt gediscrimineerd. Ook van de autochtonen vindt een aanzienlijke groep dat de eigen gemeenschap wordt benadeeld ten opzichte van allochtonen, met name door de overheid (49%) en de politie (42%). Deze gevoelens van collectieve discriminatie gaan echter gepaard met de overtuiging dat ook allochtonen door maatschappelijke actoren worden gediscrimineerd. Een meerderheid van de autochtonen meent dat dancinguitbaters (78%), huiseigenaars (73%) en bedrijven (60%) allochtonen ongelijk behandelen ten opzichte van mensen van Vlaamse afkomst.

Een belangrijke verklarende factor van discriminatiegevoelens is de beroepssituatie. Werkloze allochtonen ervaren meer persoonlijke discriminatie en vinden meer dat de eigen etnisch-culturele groep ongelijk wordt behandeld dan allochtonen die werken. Ook het beroepsniveau heeft een effect: allochtonen met een hoog beroepsniveau (d.w.z. allochtonen die vooral hoofdarbeid verrichten) voelen zich meer persoonlijk en collectief gediscrimineerd dan allochtonen met een laag beroepsniveau (d.w.z. allochtonen die vooral handenarbeid verrichten). Verder gaat een afwijzende houding ten aanzien van een hoofddoekenverbod – net als het dragen van de hoofddoek bij allochtone vrouwen – gepaard met meer persoonlijke discriminatie-ervaringen en sterkere gevoelens van collectieve discriminatie.

Tot slot onthouden we dat de etnisch-culturele achtergrond (onder controle van de andere variabelen) enkel een effect heeft op gevoelens van collectieve discriminatie (Marokkaanse allochtonen voelen zich meer dan Turkse allochtonen als groep gediscrimineerd) en dat de stedelijke context alleen een impact heeft op de persoonlijke discriminatie-ervaringen (allochtonen die in Antwerpen of Gent wonen, ervaren meer persoonlijke discriminatie dan allochtonen die in Genk wonen).

Vertrouwen in de overheid

De bankcrisis toonde aan hoe belangrijk vertrouwen is voor de werking van een maatschappelijk systeem. Als klanten geen vertrouwen meer hebben in een bank, keren ze haar de rug toe, wat – als dit massaal gebeurt – de normale werking van die bank – en bij uitbreiding van het globale economische systeem – verstoort en het vertrouwen nog meer doet afnemen.

Hetzelfde geldt voor de werking van overheidsdiensten. Zo merkte MOORE op: “if citizens do not trust the [criminal justice] system, they will not use it.”¹¹ Als burgers geen vertrouwen hebben in de politie en het gerecht, is de kans klein dat ze aangifte zullen doen over criminaliteit of een rechtszaak zullen starten, waardoor deze diensten hun maatschappelijke taak nog moeilijker kunnen vervullen en hun legitimiteit verdwijnt.

Ook het politieke systeem berust op vertrouwen. In een recent artikel stelt LENARD het zo: “The voluntary compliance that is central to democracies relies on trust, along two dimensions: citizens must trust their legislators to have the national interest in mind and citizens must trust each other to abide by democratically established laws.”¹² Een gebrek aan vertrouwen bemoeilijkt de implementatie van het beleid en vormt de voedingsbodem voor populistische en extremistische partijen en bewegingen.¹³

SLOOTMAN en TILLIE focusten vooral op dit laatste aspect. Ook voor hen is vertrouwen de hoeksteen van het democratische politieke proces: “Democratie bestaat alleen bij gratie van het vertrouwen dat de burgers hebben in het politieke systeem, wat grotendeels afhangt van de manier waarop in de perceptie van de burgers basisfuncties vervuld worden en problemen aangepakt worden.”¹⁴ Uit hun onderzoek bij moslims in Amsterdam blijkt dat wantrouwen ten aanzien van het lokale bestuur vaak samengaat met het gevoel dat de islam een politiek strijdpunt is en met een dichotoom wereldbeeld (‘wij’ tegenover ‘zij’). Deze drie factoren vergroten de kans op radicalisering. Maar het wantrouwen ten aanzien van de politiek is volgens de auteurs geen typisch

¹¹ Moore, M. (1997). *Legitimizing criminal justice policies and practices*. FBI Law Enforcement Bulletin, October, pp. 14-21.

¹² Lenard, P. T. (2008). Trust your compatriots, but count your change: the roles of trust, mistrust and distrust in democracy. *Political Studies*, 56, pp. 312-332.

¹³ Neustadt, R. E. (1997). The politics of mistrust. In J. S. Ney, P. D. Zelikow & D. C. King (reds.), *Why people don't trust government* (pp. 179-201). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Orren, G. (1997). Fall from grace: the public's loss of faith in government. In J. S. Ney, P. D. Zelikow & D. C. King (reds.), *Why people don't trust government* (pp. 77-107). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

¹⁴ Slootman, M. & Tillie, J. (2006). *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies.

kenmerk van islamitisch radicalisme. Ook bij niet-religieuze vormen van radicalisering (links, rechts, ...) ligt een vertrouwenscrisis aan de basis van de "vervreemdingstocht".¹⁵

Een gebrek aan vertrouwen kan dus ernstige gevolgen hebben voor overheidsinstellingen en het politieke systeem: het kan ervoor zorgen dat burgers niet meer participeren of juist actief gaan deelnemen aan een (al dan niet gewelddadige) ondermijning van het bestaande systeem. Het is dan ook belangrijk om op regelmatige tijdstippen na te gaan hoe het in autochtone en allochtone middens gesteld is met het vertrouwen in de overheid. In dit hoofdstuk stonden we stil bij twee onderzoeksvragen: (1) hebben allochtonen en autochtonen evenveel vertrouwen in de overheid? en (2) leidt sociaal-culturele integratie tot meer politiek vertrouwen of heeft het een eroderende impact?

De eerste vraag is niet zo gemakkelijk te beantwoorden. Onze analyses wijzen uit dat de vertrouwenskwestie een complexe zaak is. Zo stellen we vast dat de overheid voor allochtonen veel meer een onbekende is dan voor de autochtone respondenten. Een grote groep allochtonen kan zich niets voorstellen bij de federale regering, de Vlaamse regering, het gerecht en het stadsbestuur. Vergelijken we – binnen de groep respondenten die zich uitspreken over de voorgelegde overheidsactoren – de Marokkaanse allochtonen met de autochtone respondenten, dan blijkt dat Marokkaanse allochtonen minder vertrouwen hebben in de politie dan de autochtone respondenten en dat ze meer vertrouwen stellen in de Vlaamse en federale regering dan de vergelijkingsgroep. Vergelijken we – binnen de groep respondenten die zich uitspreken over de voorgelegde overheidsactoren – de Turkse allochtonen met de autochtone respondenten, dan blijkt dat Turkse allochtonen meer vertrouwen hebben in de federale regering, de Vlaamse regering en het gerecht dan de autochtone respondenten, en dat ze minder vertrouwen hebben in de stedelijke diensten dan de vergelijkingsgroep.

Hoe de drie etnisch-culturele groepen zich qua vertrouwen tot elkaar verhouden, is erg afhankelijk van de overheidsactor. Het is niet mogelijk om uit de cijfers een eenduidig algemeen beeld van het vertrouwen van de drie groepen in 'de overheid' te distilleren, zeker niet als men weet dat er een enorme variatie is tussen de groepen en tussen de overheidsactoren wat betreft de mate waarin respondenten zich iets kunnen voorstellen bij actoren.

Het antwoord op de tweede vraag is geruststellend: sociaal-culturele integratie is een vorm van empowerment die bijdraagt tot politiek vertrouwen. Wonen in een buurt met overwegend autochtonen, de Nederlandse taal beheersen en

¹⁵ Slootman, M. & Tillie, J. (2006). *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies.

gebruiken, babbelen met autochtone buren en zich identificeren met Belgen zijn allemaal factoren die het vertrouwen in het stadsbestuur versterken. Naast het verder stimuleren van deze ontwikkelingen dient er de komende jaren meer aandacht geschonken te worden aan discriminatie(gevoelens). Deze gevoelens vormen een tikkende tijdbom die het vertrouwen in de (politieke) instellingen ondermijnt. Aanvullend bij een kordate aanpak van effectieve discriminatie kan een gedegen informatieverstrekking aan allochtonen (en autochtonen) discriminatiegevoelens wegnemen. Zo leerde een recente studie ons dat discriminatie-ervaringen meer gerapporteerd worden door allochtonen die vinden dat het gemeentebestuur te weinig informatie verschaft dan door allochtonen die tevreden zijn over de informatieverstrekking.¹⁶

¹⁶ Van Craen, M., Vancluysen, K. & Ackaert, J. (2007). *Voorbij wij en zij? De sociaal-culturele afstand tussen autochtonen en allochtonen tegen de meetlat*. Brugge: Vanden Broele.

9. Beleidsaanbevelingen

Aanwijzingen dat sociaal-culturele integratie geen lineair proces is en indicaties dat er zich op dit vlak veranderingen voordoen in zowel de meerderheidsgroep als de minderheidsgroepen¹⁷, zetten ons ertoe aan om een tool te ontwikkelen die het mogelijk maakt om de sociaal-culturele evoluties te meten en op te volgen. Met dit instrument (de *Survey Integratie*) zetten we in 2008 een onderzoek op in Antwerpen, Genk en Gent. Daar werden in totaal 960 respondenten van Turkse, Marokkaanse en Vlaamse afkomst geïnterviewd (18 tot 70 jaar).¹⁸ Het vierde deel van de Vlaamse Integratiekaart bevat de eerste resultaten van deze meting: beschrijvende tabellen, maar ook analyses die dieper graven naar het 'waarom'. We benadrukken dat onze bevindingen slechts een deel van het verhaal over sociaal-culturele integratie en sociale cohesie vertellen. Aangezien de voorbije jaren bij autochtonen reeds heel wat onderzoek werd verricht over sociaal kapitaal, waardeoriëntaties, beeldvorming, discriminatiegevoelens en vertrouwen in de overheid, hebben we ervoor gekozen om sterker in te zoomen op de allochtone gemeenschappen dan op de autochtone gemeenschap. Het is echter belangrijk om de complementariteit van de verschillende invalshoeken en studies in het achterhoofd te houden.

De bevindingen moeten ons aanzetten tot een reflectie over het samenleven van autochtonen en allochtonen, zeker als men weet dat onze gekleurde steden nog kleurrijker worden (in Genk bijvoorbeeld is de helft van de baby's die vandaag geboren worden van allochtone afkomst). Om dat proces te begeleiden, is een toekomstgericht langetermijnbeleid nodig.

Welke wegen kunnen bewandeld worden om de sociale cohesie in onze samenleving te bevorderen? Hieronder volgen op basis van de resultaten van dit onderzoek een aantal suggesties en verwijzingen naar goede praktijken. We merken echter op dat er de voorbije jaren, naast de voorbeelden die aangehaald

¹⁷ Glazer, N. & Moynihan, D.P. (1963). *Beyond the melting pot*. Cambridge: MIT Press.

Meuleman, B. & Billiet, J. (2005). Etnocentrisme in Vlaanderen: opmars of afname? De evolutie van de perceptie van etnische dreiging tussen 1991 en 2004 en de relatie met institutioneel vertrouwen. In APS (red.), *Vlaanderen gepeild!* (pp. 37-60). Brussel: APS.

Billiet, J. & Swyngedouw, M. (2009). *Etnische minderheden en de Vlaamse kiezers. Een analyse op basis van de postelektorale verkiezingsonderzoeken 1991-1995-1999-2003-2007*. Leuven: CeSO.

Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. London & New York: Routledge.

Canclini, N. G. (1995). *Hybrid cultures. Strategies for entering and leaving modernity*. Minneapolis & London: Minnesota University Press.

¹⁸ Omwille van de leesbaarheid spreken we over 'respondenten van Vlaamse afkomst' of over 'autochtonen'. Meer specifiek namen we volgende groep onder de loep: 'autochtonen die in buurten wonen waar het percentage langdurig werklozen hoger en het gemiddeld belastbaar inkomen lager is dan het stedelijke gemiddelde'. Voor meer informatie over de steekproef, zie: Deel IV: Hoofdstuk 1.

worden, nog veel meer (lokale) initiatieven genomen werden.¹⁹ Het lijkt ons nuttig om deze acties en projecten te evalueren en de ervaring die via deze initiatieven werd opgebouwd te verspreiden. Dat komt de efficiëntie en effectiviteit van het beleid ten goede. We wijzen er ook op dat het integratieproces zowel verwachtingen oproept t.a.v. autochtonen als t.a.v. allochtonen. Het is niet alleen een opdracht voor minderheden of voor de overheid. Alle maatschappelijke instanties en de verschillende etnisch-culturele groepen dragen een deel van de verantwoordelijkheid.

De wederzijdse beeldvorming verbeteren is geen eenvoudige opgave, omdat die mee beïnvloed wordt door factoren die men niet altijd kan voorzien. Denken we bijvoorbeeld aan internationale gebeurtenissen. Toch maakt dit onderzoek duidelijk dat er aanknopingspunten zijn voor het beleid: taal en contact. Kennis en gebruik van het Nederlands dragen bij tot een positievere beeldvorming over autochtonen. Het is dus belangrijk om verder op taalonderwijs in te zetten. Contacten met autochtonen verhogen het gebruik van het Nederlands en kunnen vooroordelen wegwerken. Deze contacten dienen dan wel in een positieve sfeer te verlopen, want discriminatiegevoelens hebben een negatieve impact op de beeldvorming. Het verenigingsleven heeft heel wat potentieel om zo'n positieve context te creëren. Dit onderzoek wijst echter uit dat allochtonen nauwelijks participeren in autochtone verenigingen. Er dient dan ook nagegaan te worden wat hier de drempels zijn, om ze vervolgens weg te werken. In Antwerpen helpen medewerkers van de integratiedienst allochtone en autochtone organisaties om contact te leggen. Dergelijke vormen van samenwerking kunnen verder aangemoedigd worden. Contacten in de buurt waar men woont, zijn niet minder belangrijk. De voorbije jaren hebben heel wat steden initiatieven genomen om het buurtleven terug leven in te blazen (barbecuecheques, Dag van de buur, ...). Dat is zinvol, maar deze studie toont aan dat autochtonen nog relatief weinig omgaan met allochtone burens. Daar is dus meer aandacht voor nodig.

Naar autochtonen toe is er ook nood aan genuanceerde informatie over de islam. Door aanslagen in het buitenland zijn moslims (vooral zij die zichtbaar tonen dat ze moslim zijn) zeer kwetsbaar geworden voor negatieve vormen van stereotypering. De verstrengeling in de beeldvorming tussen 'islam' en 'extremisme/terrorisme' versterkt een al iets langer bestaande associatie (in de beeldvorming van sommige autochtonen) tussen bepaalde minderheidsgroepen en lokale criminaliteit of overlast. Het lijkt dan ook aangewezen om de kennis van autochtone Vlamingen over de islam te vergroten, zodat de berichtgeving over specifieke gebeurtenissen minder snel tot veralgemeningen leidt in de

¹⁹ Beersmans, D. (2007). *Praktijken lokaal minderheden- en diversiteitsbeleid gebundeld*. Brussel: VMC & VVSG.

beeldvorming. Hier kan een taak weggelegd zijn voor onder meer het onderwijs en de allochtone gemeenschappen. Misschien is een samenwerking tussen verschillende actoren mogelijk. Een voorbeeld hiervan is het partnerschap dat de politieschool van Genk met instanties en personen uit de Turkse gemeenschap heeft opgebouwd.

Ook de media dragen een verantwoordelijkheid bij het beantwoorden van deze maatschappelijke uitdaging en dus zijn (nog) meer inspanningen nodig om te vermijden dat allochtone inwoners enkel in bepaalde contexten (sport en criminaliteit) aan bod komen. Allochtonen kunnen ook in beeld worden gebracht of aan het woord worden gelaten in hun rol als vader/moeder, arbeider, buurtbewoner, Dit tempert het wij-zij denken, want in heel wat opzichten delen autochtonen en allochtonen dezelfde dagelijkse bekommernissen.

Uit de bevindingen in verband met discriminatiegevoelens komt naar voren dat de omstandigheden waarin allochtonen persoonlijke discriminatie ervaren nog vaak situaties op de arbeidsmarkt zijn (zowel bij het zoeken van een job als op de werkvloer). Het lijkt dan ook nuttig om projecten en acties zoals de interculturele jobbeurs of *Jobkanaal*, een wervingsinstrument dat zich specifiek op groepen met minder kansen richt, verder te zetten. De initiatieven om diversiteit in bedrijven te bevorderen, dienen wel op hun effectiviteit getoetst te worden. Aan ondernemingen die nog geen diversiteitsplan hebben, moeten extra stimulansen gegeven worden.

Andere situaties die – niet alleen bij allochtonen, maar ook bij autochtonen – gevoelens van discriminatie opwekken, hebben te maken met het optreden of de houding van de politie. Enkele recente initiatieven doen echter vermoeden dat de politie zich er bewust van aan het worden is dat de filosofie van community policing niet in de praktijk gebracht kan worden zonder aandacht te hebben voor de verschillende gemeenschappen in onze samenleving en de verscheidenheid binnen die gemeenschappen.²⁰ De lokale politie van Gent neemt mee het voortouw in dit bewustmakingsproces. Zij heeft van diversiteit haar jaarthema voor 2009 gemaakt. Ook in het buitenland leeft deze thematiek. In Groot-Brittannië groeide de belangstelling voor de relatie tussen etnisch-culturele minderheden en de politie na het verschijnen in 1999 van het 'Macpherson Report' over het falen van de politie bij de racistische moord op een zwarte student in Londen in 1993. Het rapport toonde aan dat er bij de politie sprake was van institutioneel racisme en resulteerde in tal van initiatieven om het

²⁰ Het Centrum voor Politiestudies organiseerde op 5 december 2008 de studiedag 'Diversiteit in diversiteit'. Enkele maanden later, op 17 februari 2009, reikte de Dienst Gelijkheid en Diversiteit van de federale politie op de studiedag 'Diversiteitsmanagement op de werkvloer binnen de politie ... En nu concreet!' tools aan om het personeelsmanagement te ondersteunen.

vertrouwen van allochtonen in de politie te versterken. Het jaarrapport 1999-2000 van de politie van Hertfordshire, dat onder een aparte titel een opsomming bevat van alle inspanningen die geleverd werden om de tevredenheid en het vertrouwen in allochtone gemeenschappen op te krikken, illustreert treffend de toegenomen bewustwording in Groot-Brittannië.²¹ Het lijkt ons aangewezen dat ook de Belgische politiezones in hun zonale veiligheidsplannen en/of actieplannen het aspect diversiteit in rekening brengen.

Het probleem van discriminatie wordt ook sterk ervaren in het uitgaansleven en op de huisvestingsmarkt. In de allochtone gemeenschappen leeft sterk het gevoel dat etnisch-culturele minderheden door dancinguitbaters en verhuurders of verkopers van woningen ongelijk worden behandeld. Dit gevoel leeft niet alleen bij de allochtonen. Ook van de autochtonen vindt een aanzienlijke groep dat allochtonen door dancinguitbaters en huiseigenaars worden gediscrimineerd. Om discriminatie in het uitgaansleven aan te pakken, zijn er de voorbije jaren al een aantal initiatieven genomen. Een voorbeeld is het 'deurbeleid' van de stad Leuven, waar elke twee maanden vertegenwoordigers van politie, horeca en allochtonenorganisaties samenkomen om meldingen van discriminatie te overlopen en problemen in kaart te brengen.²² Bovendien moeten portiers die in Leuven aan de slag willen, naast een vergunning van de FOD Binnenlandse Zaken ook over een stedelijke vergunning beschikken. Portiers die zich schuldig maken aan racisme, riskeren hun stedelijke vergunning te verliezen. Een beleidsspoor kan er in bestaan dergelijke initiatieven te evalueren en de goed werkende projecten naar andere steden in Vlaanderen uit te breiden.

In 2007 bracht het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding een brochure uit die kandidaathuurders of -kopers leert omgaan met discriminatie op de huisvestingsmarkt. In 2008 volgde een gelijkaardige brochure voor huiseigenaars en andere mensen die bij het verhuren of verkopen van een pand betrokken kunnen zijn. Het is belangrijk om deze initiatieven op hun effectiviteit te toetsen en na te gaan of er bijkomende maatregelen nodig zijn.

In de strijd tegen discriminatie is ook een belangrijke rol weggelegd voor de meldpunten discriminatie. Vijf steden richtten vorig jaar zo'n meldpunt op: Antwerpen, Gent, Mechelen, Leuven en Genk. De overige acht centrumsteden volgen dit jaar. De meldpunten moeten de drempel voor slachtoffers van

²¹ Hertfordshire Constabulary (2000). *Annual Report 1999-2000*. Hertford: Hertfordshire Constabulary.

²² Politiezone Leuven (z.d.). *Discriminatie weren in Leuvens uitgaansleven*. [13.02.2009, Politiezone Leuven: http://195.95.2.80/5388/index.php?option=com_content&view=article&id=301:racisme-en-onverdraagzaamheid-melden-aan-meldpunt&catid=184:gastvrij&Itemid=136].

discriminatie verlagen en streven een bemiddelende rol na tussen slachtoffer en (vermeende) dader. Daarnaast hebben ze een preventieve taak. We denken dat het zin heeft om prioriteiten te stellen en preventieve acties op te zetten op basis van de gegevens uit het registratiesysteem klachtenbehandeling dat momenteel voor de meldpunten in uitbouw is. Deze acties verdienen specifieke lokale accenten. Uit onze analyses blijkt immers dat allochtone inwoners van Antwerpen en Gent meer discriminatie ervaren dan allochtone inwoners van Genk. Net zoals voor tal van andere maatregelen, is het belangrijk dat de initiatieven van de meldpunten worden opgenomen in een geïntegreerde visie op lokale samenlevingsproblemen en dat hiervoor de nodige middelen ter beschikking worden gesteld. Is het niet wenselijk dat steden en gemeenten discriminatiepreventie opnemen in hun strategische meerjarenplannen?

Tot slot wijzen we nog op een knelpunt in verband met onderzoek over sociaal-culturele integratie en sociale cohesie. Met de *Survey Integratie* ontwikkelden we een instrument dat moet toelaten om op regelmatige tijdstippen een beeld te geven van (bepaalde aspecten van) het samenleven van autochtonen en allochtonen in Vlaanderen. In de huidige stand van zaken zijn allochtonen van de derde generatie (die als Belg geboren zijn) nog niet (of beperkt via gemeentelijke registratie) zichtbaar in bevolkingsbestanden. Over deze groep kunnen nauwelijks uitspraken gedaan worden, omdat zij niet te onderscheiden zijn van autochtonen. Aangezien het integratiebeleid niet wenst voorbij te gaan aan "Vlamingen met wortels in andere culturen"²³, zal deze groep op één of andere manier zichtbaar moeten gemaakt worden in de bevolkingsbestanden of via het Rijksregister. Zoniet zal (longitudinaal) onderzoek over het samenleven van autochtonen en allochtonen haar doel wellicht (gedeeltelijk) voorbij schieten.

²³ Vlaamse Regering (2009). *Persmededeling van de Vlaamse regering: Minderhedendecreet wordt Integratiedecreet* [23.01.2009: http://www.vlaanderen.be/servlet/Satellite?pagename=nieuwsberichten%2FNB_Nieuwsbericht%2FNieuwsbericht&cid=1232513508152].

Bibliografie

- Beersmans, D. (2007). Praktijken lokaal minderheden- en diversiteitbeleid gebundeld. Brussel: VMC & VVSG.
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. London & New York: Routledge.
- Billiet, J. & Swyngedouw, M. (2009). *Etnische minderheden en de Vlaamse kiezers. Een analyse op basis van de postelektorale verkiezingsonderzoeken 1991-1995-1999-2003-2007*. Leuven: CeSO.
- Canclini, N. G. (1995). *Hybrid cultures. Strategies for entering and leaving modernity*. Minneapolis & London: Minnesota University Press.
- Dagevos, J.; Gijsberts, M. & van Praag, C. (2003) Rapportage minderheden, Onderwijs, arbeid en sociaal culturele integratie, Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- De Peuter, B., De Smedt, J., Van Dooren, W. en Bouckaert, G. (2007), *Handleiding beleidsevaluatie. Deel 2: Monitoring van beleid*, SBOV, Leuven
- Departement Onderwijs (2006) Zittenblijven, schoolse achterstand en slaagcijfers in het Vlaams Onderwijs, themanummer 6
- Duquet, N., Glorieux, I., Laurijssen, I. & Van Dorselaer, Y. (2006) Wit krijgt schrijft beter. Schoolloopbanen van allochtone leerlingen in beeld. Garant, Antwerpen-Apeldoorn.
- EU-SILC 2006, resultaten beschikbaar op de website van ADSEI <http://www.statbel.fgov.be/silc/>
- Glazer, N. & Moynihan, D.P. (1963). *Beyond the melting pot*. Cambridge: MIT Press.
- Groenez, S., Van den Brande, I. & Nicaise, I. (2003), *Cijferboek Sociale Ongelijkheid in het Vlaamse Onderwijs*, LOA-rapport nr.10.
- Hertfordshire Constabulary (2000). *Annual Report 1999-2000*. Hertford: Hertfordshire Constabulary.
- Heylen K. e.a. (2007), *Wonen in Vlaanderen. De resultaten van de Woonsurvey 2005 en de Uitwendige woonschouwing 2005*, Kenniscentrum voor duurzaam woonbeleid.
- Kelaher, M., Paul, S., Lambert, H., Ahmad, W., Paradies, Y. & Smith, G.D. (2008). Discrimination and health in an English study. *Social Science & Medecine*, 66, pp. 1627-1636.
- Lenard, P. T. (2008). Trust your compatriots, but count your change: the roles of trust, mistrust and distrust in democracy. *Political Studies*, 56, pp. 312-332.
- Levecque K., Lodewyckx I. & van den Eeden S. (2006), *Gezondheid en gezondheidszorg bij allochtonen in Vlaanderen*, Steunpunt Gelijkekansenbeleid, 129 p.
- Meuleman, B. & Billiet, J. (2005). Etnocentrisme in Vlaanderen: opmars of afname? De evolutie van de perceptie van etnische dreiging tussen 1991 en 60

- 2004 en de relatie met institutioneel vertrouwen. In APS (red.), *Vlaanderen gepeild!* Brussel: APS, pp. 37-60.
- Moore, M. (1997). Legitimizing criminal justice policies and practices. *FBI Law Enforcement Bulletin*, October, pp. 14-21.
- Neustadt, R. E. (1997). The politics of mistrust. In J. S. Ney, P. D. Zelikow & D. C. King (reds.), *Why people don't trust government* (pp. 179-201). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Odé, A. (2002). *Ethnic-cultural and socio-economic integration in the Netherlands. A comparative study of Mediterranean and Caribbean minority groups*. Assen: Van Gorcum.
- Opdenakker, M-C. & Hermans, D. (2006), 'Allochtonen in en doorheen het onderwijs, oorzaken en verklaringen in: Sierens, S., Van Houtte, M., Loobuyck, P., Delrue, K. & Pelleriaux, K (red.) *Onderwijs onderweg in de immigratiesamenleving*. Academia Press, 2006, pp.33-66
- Orren, G. (1997). Fall from grace: the public's loss of faith in government. In J. S. Ney, P. D. Zelikow & D. C. King (reds.), *Why people don't trust government* (pp. 77-107). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Perrin, N. (2007). *Migrations internationales et populations issues de l'immigration en Belgique: un aperçu statistique*. Louvain-la-Neuve : GÉDAP-UCL.

- Politiezone Leuven (z.d.). *Discriminatie weren in Leuvens uitgaansleven*. [13.02.2009, Politiezone Leuven:http://195.95.2.80/5388/index.php?option=com_content&view=article&id=301:racisme-en-onverdraagzaamheid-melden-aan-meldpunt&catid=184:gastvrij&Itemid=136].
- Reniers, G. (1999). On the history and selectivity of Turkish and Moroccan migration to Belgium. *International Migration*, 37, pp. 679-713.
- Rokeach, M., Smith, P.W. en Evans R.I. (1960). Two kinds of prejudice or one? In M. Rokeach (red.), *The open and closed mind. Investigations in the nature of belief and personality systems* (pp. 132-168). New York: Basis Books.
- Schulz, A. J., Gravlee, C.C., Williams, D.R., Israel, B.A., Mentz, G. & Rowe, Z. (2006). Discrimination, symptoms of depression, and self-rated health among African American Women in Detroit: Results from a Longitudinal Analysis. *American Journal of Public Health*, 96(7), pp. 1265-1270.
- Slootman, M. & Tillie, J. (2006). *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies.
- UNIZO-Studiedienst (2008), Niet-Belgische ondernemers in België
- Van Craen, M., Vancluysen, K. & Ackaert, J. (2007). *Voorbij wij en zij? De sociaal-culturele afstand tussen autochtonen en allochtonen tegen de meetlat*. Brugge: Vanden Broele.
- Van Rijn A.S. e.a. (2004), *De ontwikkeling van een Integratiekaart*. Cahier 2004-9, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag, 91 p.
- Vandenbroucke, F. (2008), *Beleidsbrief Werk 2009*.
- Vlaamse Regering (2009). *Persmededeling van de Vlaamse regering: Minderhedendecreet wordt Integratiedecreet* [23.01.2009: http://www.vlaanderen.be/servlet/Satellite?pagename=nieuwsberichten%2FNB_Nieuwsbericht%2FNieuwsbericht&cid=1232513508152].
- Willems, P. (2008). *Migratiebewegingen in het Vlaamse Gewest in de periode 1997 -2006*. SVR - Rapport (2008/2). Studiedienst van de Vlaamse Regering: Brussel.
- Winters S. e.a. (2008), *Een meetinstrument voor het Vlaamse woonbeleid*, Vlaams Steunpunt Ruimte en Wonen, 68 p.